

Univerzita Karlova

Evangelická teologická fakulta

Nové pojetí programu zacházení ve Věznici Jiřice, pilotní projekt
"Otevřená věznice" a jeho vliv na resocializaci, a možnost znovuzapojení
odsouzených do majoritní společnosti

A new concept of the treatment program in Jiřice Prison, the "Open
Prison" pilot project and its effect on resocialization, and the possibility of
convicts' reintegration into the main society

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Bc. Andrii Shevchenko

Katedra praktické teologie

Vedoucí práce
PhDr. Hana Prokopová, Mgr.

Komunitní krizová a pastorační práce - diakonika (KOKPP-D)

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „**Nové pojetí programu zacházení ve věznici Jiřice, pilotní projekt "Otevřená věznice" a jeho vliv na resocializaci, a možnost znovuzapojení odsouzených do majoritní společnosti.**“ zpracoval samostatně, s použitím jen zdrojů uvedených v seznamu literatury.

V Milovicích dne 04. 07. 2022

.....

Poděkování

Rád bych poděkoval PhDr. Mgr. Haně Prokopové, jako vedoucí diplomové práce, pracovníkům Katedry Praktické teologie, Evangelické teologické fakulty Univerzity Karlovy za možnost konzultovat téma mé diplomové práce. Jejich cenné připomínky přispěly ke zkvalitnění předložené práce.

ABSTRAKT

Recidiva v České republice je jedna z nejvyšších v Evropské unii. Jistým řešením podle představitelů vězeňské služby, justice a neziskových organizací je systematická podpora propuštěných osob z výkonu trestu odnětí svobody (dále jen „VTOS“) při začleňování do společnosti a aktivní práce s jedinci ve VTOS. (<https://www.irozhlas.cz/>)

Cílem diplomové práce je snaha postihnout příklady „dobré praxe“ z již realizovaného, v podmínkách České republiky, inovativního projektu zacházení s odsouzenými v OV. Důraz je zde kladen zejména na analýzu aplikace metod odborného zacházení v OV, skladbu dílčích aktivit programů zacházení v OV dle jednotlivých fází, stanovování cílů programů zacházení ve vztahu k vytváření optimálních podmínek pro, pokud možno, úspěšný reintegrační proces. Zároveň v této práci budu porovnávat programy zacházení a způsob jejich realizace v oddělení se středním stupněm zabezpečení s programy zacházení a jejich realizací v objektu „Otevřené Věznice“ (Dále jen „OV“)

Klíčová slova

Program zacházení, reedukace, resocializace, reintegrace, Otevřená věznice, vězeňství, recidiva.

ABSTRACT

Recidivism in the Czech Republic is one of the highest in the European Union. According to the representatives of the prison service, justice and non-profit organizations, a certain solution is the systematic support of persons released from imprisonment (hereinafter referred to as "VTOS") in their integration into society and active work with individuals in VTOS.

The aim of the diploma thesis is to find examples of "good practice" from already implemented, in the conditions of the Czech Republic, an innovative project for the treatment of convicts in OV. The emphasis here is mainly on the analysis of the application of professional treatment methods in OV, the composition of sub-activities of OV treatment programs according to individual phases, setting the goals of treatment programs in relation to creating optimal conditions for, if possible, a successful reintegration process. At the same time, in this thesis, I will compare the treatment programs and the way they are implemented in the department with a medium level of security with the treatment programs and their implementation in the facility "Open Prison"

KEYWORDS

Reintegration, reeducation, resocialization, treatment program, Open prison, VTOS, prisons, recidivism

Obsah

Úvod.....	7
1 Historie českého vězenství.....	9
2 Současná koncepce českého vězenství	13
2.1 Koncepce vězenství do roku 2015	13
2.2 Koncepce vězenství do roku 2025	14
3 Vysvětlení základních pojmů	18
3.1 Program zacházení	18
3.2 Recidiva	18
3.3 Reeducace	18
3.4 Resocializace.....	19
3.5 Vyhodnocení míry rizika u osob ve VTOS	20
3.6 Druhy programu zacházení	21
3.7 Intervenční programy.....	24
4 Duchovní péče o osoby ve výkonu trestu odnětí svobody.....	26
5 Historie, cíle a vize tzv. „Otevřených věznic skandinávského typu“	29
5.1 Filozofie „Otevřené věznice“ Jiřice	33
5.2 Program zacházení s odsouzenými v OV	37
5.3 Vzdělávací, speciálně výchovné, a volnočasové aktivity v OV.....	39
6 Porovnání výchovné a odborné intervence, realizace a obsahu programu zacházení v oddělení se středním stupněm zabezpečení v porovnání s „Otevřenou Věznicí“	47
7 Shrnutí.....	52
8 Závěr	54
Seznam použitých informačních zdrojů:.....	56
Přílohová část.....	59

Úvod

Praxe výkonu trestu ve formě zbavení svobody je mnohostranná a rozporuplná. Nápravná zařízení by měla na jedné straně simulovat život odsouzeného na svobodě a na druhé straně je v nich trest vykonáván a jeho cíle jsou realizovány v podmínkách nuceného režimu, jehož pravidla upravují chování odsouzených, určují limity a metody nápravného působení na odsouzené. Kombinace těchto okamžiků v životě odsouzeného je nejdůležitějším společenským problémem, neboť v době zbavení svobody stanovené verdiktem soudu působí výchovná funkce práva jako prostředek resocializace osobnosti odsouzeného, proces, jehož součástí je mimo jiné prevence zařízení pro výkon trestu i výsledky předchozích studií naznačují, že v procesu výchovného působení na člověka zbaveného svobody jsou složité právní, psychologické, pedagogické, organizační a další otázky, které vyžadují naléhavé řešení a úzké propojení mezi teorií a praxí.

Resocializace odsouzených jako sociálně právní kategorie v poplávce socioekonomické, reality života moderní společnosti, má být založená na uplatňování principů sociální spravedlnosti, humanismu, zákonnosti, diferenciaci trestů, ve vztahu k nápravě odsouzených. Cíl resocializace odsouzeného k trestu odnětí svobody má být dosažen v procesu výkonu trestu v podmínkách donucovacího/omezujícího režimu, který ale určuje nejen rámec chování odsouzeného, ale i limity provádění nápravné práce s osobou ve VTOS. Nápravný ústav je při provádění výchovné práce s odsouzeným povolán k modelování života společnosti na svobodě, na který je nezbytné vězněnou osobu připravit při opětovném vstupu do společnosti.

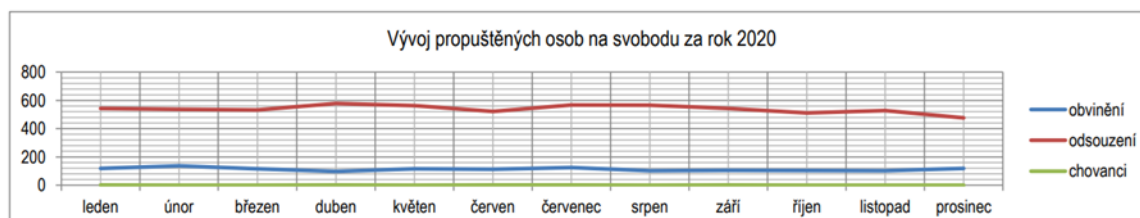
Podle dosavadních statistik se v České republice dokáže plně vrátit do běžného života jen čtvrtina z těch, kdo si odpykali trest odnětí svobody. Přibližně 70 % bývalých vězňů se stává recidivisty. Osoby po VTOS jsou poměrně pomíjenou skupinou ve společnosti. Přesto podle dat Vězeňské služby ČR z roku 2020 bylo z výkonu trestu odnětí svobody v tomto roce propuštěno celkem 7827 osob, (VS ČR, 2020, ročenka s. 152) což je sociologicky nevýznamná sociální skupina. Problém je, že je velmi roztržitá s naprosto minimálním vlivem na společnost. Avšak pokud tato osoba spáchá znovu trestný čin, společnost si toho rozhodně všimne v podobě dalšího trestu. Recidiva je u české vězeňské populace rozšířený problém: "...v České republice sedm vězňů z deseti se vrací do vězení. V zahraničí, kde systém funguje lépe, je přítom recidiva 40 nebo 50 procentní." (Ouředníčková, 2019)

Tabulka č. 1- Počet propuštěných osob za rok 2020

8.6.7 Počet propuštěných osob za rok 2020

Propuštění	leden	únor	březen	duben	květen	červen	červenec	srpen	září	říjen	listopad	prosinec	Celkem
obvinění	119	137	116	97	116	112	124	102	105	104	102	119	1 353
odsouzení	543	538	532	578	563	522	567	566	544	512	528	476	6 469
chovanci	1	0	0	1	0	1	1	0	1	0	0	0	5
Celkem	663	675	648	676	679	635	692	668	650	616	630	595	7 827

Propuštění zahrnuje: vykonání trestu, útěk, přerušení VTOS dle § 325/1 tr.ř., předání do ciziny, úmrtí, milost, amnestii, upuštění od výkonu trestu odněti svobody, přerušení VTOS soudem (např. obnova řízení) a předání do ústavu.

8.6.8 Počet podmíněných propuštění za rok 2020

Podmíněné propuštění (s/bez dohledu PMS)	leden	únor	březen	duben	květen	červen	červenec	srpen	září	říjen	listopad	prosinec	Celkem
Celkem odsouzení	250	235	199	212	339	370	256	257	237	301	290	309	3 255

Podmíněné propuštění na svobodu zahrnuje podmíněné propuštění s dohledem a bez dohledu probační a mediální služby (PMS).

(VS ČR, 2020, ročenka s. 152)

Jak již bylo uvedeno, cílem diplomové práce je snaha postihnout příklady „dobré praxe“ z již realizovaného, v podmínkách České republiky, inovativního projektu zacházení s odsouzenými v OV. Důraz je zde kladen zejména na analýzu aplikace metod odborného zacházení v OV, skladbu dílčích aktivit programů zacházení v OV dle jednotlivých fází, stanovování cílů programů zacházení ve vztahu k vytváření optimálních podmínek pro, pokud možno, úspěšný reintegrační proces. Při zpracování tématu je v práci využito i poznatků z dostupných institucionálních zdrojů v oblasti programů zacházení stanovovaných v oddělení se středním stupněm zabezpečení, které byly využity rovněž v analýze zacházení s odsouzenými v podmínkách současné penitenciární praxe. Snaha autora diplomové práce je pokusit se zhodnotit, jak způsob zacházení s odsouzenými v OV může více či méně celkově přispívat k jejich reintegraci a v konečném důsledku i ke snižování recidivy.

Vzhledem ke skutečnosti, že diplomová práce nezahrnuje empirickou výzkumnou část, bude problematika vyhodnocena a zpracována na základě poznatků z přímé praxe, dosud zjištěných a ověřených poznatků z průběhu práce s odsouzenými v OV a dalších dostupných informačních zdrojů k danému tématu. Autor v diplomové práci usiluje spíše o poskytnutí vhledu do problematiky inovativního zacházení s odsouzenými jako jednu z možných cest směřujících ke snižování recidivy trestného jednání.

1 Historie českého vězení

Pro komplexnější pochopení problematiky lze historii vzniku českého vězení rozdělit do celkem 7 období. Každé z těchto období přinášelo do českého vězení určitou změnu ať už z právního hlediska, nebo v souvislosti se způsobem řízení a správou vězeňských ústavů.

„I. Vězeňství habsburské monarchie (1850–1918)

V roce 1850 v habsburské monarchii včetně Čech, Moravy a Slezska soudnictví a vězeňství přechází pod správu státu. Ve 2. polovině 19. století se rozvíjí výchova vězňů, zejména nezletilých, poskytuje se sociální pomoc při propuštění, poskytovaná dobrovolnými spolky. V souladu s trestním zákoníkem č. 117/1852 o zločinech, a přečinech byly tresty odnětí svobody rozloženy na těžké vězení, trestnou celu, věznici s přísným režimem a věznici. Rozdíl byl především v použití pout, poskytování stravy, oblečení odsouzených. Odsouzení byli k výkonu trestu umístěni na určitou dobu do samovazby (v samostatných celách) a zbývající dobu výkonu trestu strávili ve vazbě. Podle míry kriminality a míry závažnosti protiprávního jednání byli rozděleni do 3 (kázeňských) tříd, které odpovídaly různé úrovni poskytovaných výhod (například nákup zboží, korespondence, návštěvy apod.). Je zajímavá analogie se současnou diferenciací odsouzených (zařazení do I., II., a III. přístupné skupiny). Chování a činnost odsouzených byly upraveny tzv. domácím řádem a jeho porušení bylo kázeňsky trestáno. Nejprísnějšími tresty byly půst, tvrdá postel, trestná cela nebo tma. Všichni odsouzení byli povinni vykonávat přidělenou práci, navštěvovat bohoslužby (katolické, evangelické nebo židovské), negramotní nebo málo vzdělaní odsouzení do 35 let měli povinnou školní docházku. Vedení mužských a ženských vězeňských ústavů bylo svěřeno Kongregaci Milosrdných sester sv. Karla Boromejského, což je do jisté míry příkladem diakonické práce ve vězení, zároveň zde již je patrný posun k celkové humanizaci vězeňského systému. Ustanovený přednosta řádu rozhodoval ve spolupráci s inspektorem ústavu, který odpovídal za službu stráží. Kriminální ústavy byly střeženy armádou až do vydání zákona č. 16/1914 Sb. o vězeňské stráží. Na výkon trestu dohlížel zmocněnec pro vnitřní věci, příslušný vrchní státní zástupce a v nejvyšší instanci byl generální inspektor vězeňské služby v Praze.“(www.vscr.cz)

„II. Vězeňství v Protektorátu Čechy a Morava (1939–1945)

Po rozpadu ČSR a vzniku tzv. Protektorátu Čechy a Morava byl zachován tehdejší soudní a vězeňský systém včetně základní legislativy, organizace a řízení vězeňství. Každá norma (vyhlášky, oběžníky a instrukce) vydaná jako protektorátní podléhala schválení říšským protektorem. Na ministerstvu spravedlnosti protektorátu byl pověřenec Úřadu říšského protektora, který měl kontrolovat a koordinovat činnost ministerstva s německými úřady. Věznice byly běžně využívány

pro potřeby německé justice a tajné státní policie gestapa. Tyto orgány nacistické okupační správy měly výlučnou pravomoc řešit tzv. zločiny proti Velkoněmecké říši a proto se do jejich pravomoci dostali občané protektorátu. Pracovníci protektorátní správy ve věznicích všech stupňů byli nuceni složit přísahu věrnosti vůdci Velkoněmecké říše Adolfu Hitlerovi a složit zkoušku z němčiny. V souvislosti s protifašistickým odbojem v letech 1939 až 1942 gestapo vyšetřovalo celkem 72 příslušníků protektorátní věznic, nejčastěji ostrahy. Na výkon trestu nadále dohlíželi místní komisaři, ale zejména pak úředníci nově zřízené Generální vězeňské inspekce pro dohled nad věznicemi a trestními ústavami. Rozsah dozoru, generální správy a správy věznic se za protektorátu několikrát změnil. V roce 1943 přešel k soudům a v roce 1945 se vrátil na ministerstvo spravedlnosti.“ (www.vscr.cz)

„III. Obnova československého vězeňství (1945–1952)

Ihned po osvobození z nacistické okupace o uvěznění osob rozhodovaly revoluční národní výbory. Koncem r.1945 se správa věznic a kriminálních ústavů vrací pod ministerstvo spravedlnosti. Ostatní věznic, včetně internačních, koncentračních a pracovních táborů pro soustředění německého obyvatelstva před odsunem, byly spravovány ministerstvem vnitra a ministerstvem národní obrany. Lidové soudy odsoudily nacistické zločince, zrádce a kolaboranty, kteří byli označováni za „zajatce odvety“. Dekretem prezidenta republiky č. 126 ze dne 27. října 1945 byly ve všech věznicích okresních a ve věznicích Plzeň, Valdice, Mikulov, Mírov a Řepy zřízeny zvláštní jednotky nucených prací ke třídění odsouzených, zejména německých s délkou trestu více než 5 let vězení. Tyto skupiny sloužily k opravám válkou zničených silnic a veřejných budov a také k obnově národního hospodářství. V roce 1948 byla vytvořena kategorie „protistátních“ vězňů odsouzených státním soudem na základě zákona č. 231/1948 Sb. „O ochraně lidově demokratické republiky“. Podle vězeňského nařízení z roku 1951 měli mnohem více omezení než zločinci. Podle zákona č. 321/1948 Sb. o Sboru vězeňské stráže v uniformách (SVS) byl vězeňský personál reorganizován jako Sbor národní bezpečnosti. Do okresních soudních věznic a kriminálních ústavů byli jmenováni velitelé jednotek, kterým podléhali.“ (www.vscr.cz)

„IV. Československé vězeňství podle sovětského vzoru (1953–1965)

V letech 1953–1955 vrcholil tzv. třídní výkon trestu, uplatňující nejtvrďší podmínky u politických vězňů, nazývaných protistátními. Dnem 01. 01. 1953 bylo vězeňství jako celek převedeno do působnosti ministerstva národní bezpečnosti, které koncem roku zaniklo a plnění úkolů vězeňství převzalo ministerstvo vnitra. V témže roce byl vydán Řád nápravných zařízení, který novým způsobem a podle vzoru Sovětského svazu stanovil strukturu tzv. nápravných zařízení (dále jen „NZ“), která byla členěna na 6 typů podle stupně střežení. Do jednotlivých typů NZ byli odsouzení

zařazování podle povahy trestného činu (státně bezpečnostní, kriminální) a podle závažnosti provinění. Odsouzení mladiství vykonávali trest ve zvlášť určených NZ nebo oddělených částech NZ. Podmínky výkonu trestu z hlediska stupně omezení nebo zvýhodnění se měnily v závislosti na zařazení odsouzeného do I. až IV. klasifikační skupiny. Při nástupu do výkonu trestu byli odsouzení zařazováni do I. nebo II. skupiny, přičemž rozhodující byl třídní původ a povaha trestného činu. K další diferenciaci odsouzených ve výkonu trestu byl v roce 1955 vydán Řád pro nápravně pracovní tábory (dále jen „NPT“), který rovněž vycházel ze sovětských zkušeností a stanovil 4 typy táborů k využívání vězeňské práce. Uvnitř NPT byly jednotlivé kategorie odsouzených odděleně ubytovány a zaměstnávány. Ještě v roce 1961 obsahoval Řád pro výkon trestu odnětí svobody v NZ kategorii tzv. třídních nepřátel, kteří vykonávali trest v nejpřísnějších podmínkách a byli zásadně zařazováni na fyzicky namáhavé a méně placené práce. Zvlášť nebezpeční odsouzení byli umístováni do zvláštního oddělení, které bylo zřízeno v NPT Leopoldov, Valdice, Plzeň a Pardubice. Kontrolní a inspekční činnost mohli vykonávat jen funkcionáři správy NZ a příslušní prokurátoři.“(www.vscr.cz)

„V. Reforma československého vězeňství (1965–1989)

V polovině 60. let se tehdejší československý vězeňský systém stal z hlediska mezinárodních vězeňských požadavků politicky neudržitelný. Zákon č. 59/1965 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody byl publikován s cílem zásadně upravit VTOS v souladu se Standardními minimálními pravidly pro zacházení s vězni, doporučenými Organizací spojených národů v roce 1957. Byly vytvořeny tzv. 3 skupiny nápravně-výchovného charakteru, které odpovídaly typům nápravných zařízení. První odsouzení za společensky nejméně nebezpečné trestné činy byly zařazeny do první skupiny, do druhé byli zařazeni potrestaní za závažnější trestné činy a ti, kteří se v posledních 10 letech dopustili úmyslného trestného činu. Do třetí skupiny byly zařazeny osoby, které se dopustily nejzávažnějších sociálních trestných činů, včetně tzv. zločinů proti republice (velezrada, sabotáž, teror, špionáž či zločin proti státu) a zvláště nebezpeční recidivisté. Soudy by jim mohly dále zpřísnit trest umístěním do takzvané posílené izolace. V roce 1968 byly věznice převedeny z Ministerstva vnitra pod Národní ministerstvo spravedlnosti (Česká republika a Slovensko). V rámci vězeňské reformy začal svou činnost rozvíjet Výzkumný ústav penologický se sídlem v Praze, který studoval osobnost vězněného zločince a možnosti jeho nápravy.“ (www.vscr.cz)

„VI. Reforma českého vězeňství (1990–1992)

Prvním důležitým krokem k řešení důsledků tzv. normalizace 70. a 80. let bylo vyhlášení amnestie na tzv. zločiny proti republice a některé další trestné činy, za které bylo propuštěno celkem 52 vězňů 8. prosince 1989. Pro řešení nepokojů ve většině nápravných zařízení byly vytvořeny komise České národní rady (ČNR). Nový prezident Václav Havel vyhlásil 1. ledna 1990 velmi širokou amnestii, po

kteřé zůstalo ve věznicích přibližně 6000 vězňů z bývalého stavu 22 000 vězňů. I během amnestie pokračovalo vyšetřování komisí ČLR, což se promítlo do dočasné úpravy práv a povinností vězňů v ústavních normách. Se zrušením trestu smrti bylo zavedeno doživotní vězení. V letech 1990-1991 prošel Sbor nápravné výchovy (SNV) zkouškou odborné a mravní způsobilosti podle zákona č. 169/1990 Sb., které se zúčastnilo cca 5 500 příslušníků SNV, z nichž pouze 400 nevyhovělo požadavkům. V roce 1992 byla vypracována nová koncepce českého vězeňství v souladu s Evropskými vězeňskými pravidly. Kontrolní činnost ve věznicích v období reformy prováděla Kancelář SNV a Komise pro vězeňství České národní rady. Dozorová činnost prokurátorů zanikla s transformací prokuratury na státní zastupitelství.“(www.vscr.cz)

„VII. Činnost Vězeňské služby ČR (1993–2009)

K 1. lednu 1993 zanikl Sbor nápravné výchovy a byla vytvořena Vězeňská služba České republiky k plnění úkolů státní správy vězeňství, bez přímého vlivu politických stran, neúměrné centralizace a byrokracie. Za její činnost odpovídá generální ředitel jmenovaný ministrem spravedlnosti.

V souladu s požadavkem respektování základních lidských práv a občanských svobod byl vypracován a přijat zákon č. 293/1993 Sb., o výkonu vazby, který stanoví, že obviněné lze omezovat pouze v rozsahu nezbytném pro trestní řízení. Kvůli nutnosti prohlubovat lidské a odborné zacházení s pachateli, byla vydána vyhláška č. 294/1994 Sb., kterou se mění vyhláška č. 59/1956 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody. Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, je požadavkem na systematickou a tvůrčí aplikaci evropských vězeňských pravidel na základě nových poznatků a zahraničních zkušeností. V základních typech věznic nedošlo k zásadní změně.“(www.vscr.cz)

2 Současná koncepce českého vězení

S probíhajícími demokratickými změnami ve společnosti po roce 1989 přichází porozumění toho, že i český vězeňský systém potřebuje změnu. Mělo by jít o změnu, která má vést k systematizaci, analýze a srovnání vězeňského systému z hlediska Minimálních standardních pravidel, Evropských vězeňských pravidel, Listiny základních práv a svobod a samozřejmě ve srovnání s vězeňským systémem států s dlouhou tradicí demokracie. Proto byla vypracována Koncepce českého vězení a určeny konkrétní cíle potřebné pro vytvoření moderního vězeňského systému.

2.1 Koncepce vězení do roku 2015

„Koncepce rozvoje českého vězení, stanovená v roce 1991, byla naplněna, pokud se týče cílů a obsahu zacházení s vězni. Méně pak došla naplnění v souvislosti se záměry decentralizace řízení a vytvoření vhodných materiálních podmínek pro řádnou správu vězení. Vězeňský systém musí být chápán jako odraz demokratických hodnot společnosti, přestože věznice, jako instituce, nejsou ve středu jejího zájmu. Způsob zacházení s pachateli trestné činnosti vyjadřuje velmi zřetelně i vztah společnosti k jedinci a postoj k občanským právům a svobodám. S postupnou stabilizací společenského a politického systému dochází i ke stabilizaci českého vězení. Vývoj ve světě i v Evropě se však nezastavuje. Penologické koncepty kolísají mezi tendencemi dekriminalizace a depenalizace na jedné straně a důrazem na prosazování práva a pořádku na straně druhé. Kolísají při řešení zásadního dilematu „zacházení versus odplata“. Jsou nejednotné v názoru, do jaké míry může akcent na bezpečnost ve věznicích limitovat požadavky na další liberalizaci a humanizaci. Mění se i situace ekonomická a mění se i kontexty mezinárodně politické.

Vzhledem k výše uvedenému je nutné konstatovat, že původní, více než 10 let stará koncepce, nemůže plně reflektovat aktuální vývojové trendy. Zároveň je nutné reagovat na vstup České republiky do EU. A to jsou důvody, proč bylo rozhodnuto o zformulování a zpracování koncepce nové, která zajistí další kontinuální rozvoj českého vězení. Základním cílem Koncepce rozvoje českého vězení do roku 2015 bylo tedy reagovat na nové podmínky a nové souvislosti, v nichž se české vězení nacházelo a současně naznačit směřování a priority českého vězeňského systému.“ (<https://justice.cz/documents>)

2.2 Koncepce vězenvství do roku 2025

Současná koncepce vězenvství vychází především z toho, že osobě ve výkonu trestu má především být umožněn návrat do společnosti, reintegrace, a tudíž samotné odnětí svobody a pobyt ve věznicí nemůže fungovat jako samostatný plnohodnotný nástroj, jenž má za cíl nápravu jedince a jeho/ její návrat a začlenění do většinové společnosti. Tudíž je zřejmé, že důraz má být kladen na penitenciární péči (aktivity programu zacházení, vhodně sestavený program zacházení, aktivní míra zapojení odborných zaměstnanců), a na postpenitenciární péči. Samozřejmě s důrazem na přípravu na propuštění osoby z VTOS a na skutečnost, že tato příprava má začínat okamžikem nástupu osoby do VTOS.

Cílem je vybudovat dobře fungující a efektivní vězeňský systém na základě mezinárodních standardů, které respektují osoby ve VTOS, související s prevencí kriminality, postpenitenciární péčí, sociální sférou a vzděláváním a zaměřené na opětovné začlenění osob po VTOS do společnosti. Optimalizovat náklady na VTOS na základě individuálních postupů při prevenci recidivy a izolace recidivistů nejzávažnějších násilných trestných činů ze strany společnosti, s cílem zajistit bezpečnost občanů. Pomocí široké škály opatření existence moderního vězeňského systému a poté srovnání s jinými vyspělými demokratiemi má být považováno za globální cíl této nové koncepce.

Nicméně, jak jsem již uváděl dle dostupných zdrojů, problém vysoké míry recidivy přetrvává. Je to komplexní problém české penitenciární a postpenitenciární péče, že tak velké množství propuštěných vězňů recidivuje. Vzor případného klienta, který by si zasloužil tuto péči, uvádí Jan Frank ve své práci: "Příkladem klienta v této situaci může být muž mezi 35-45 lety, několikrát soudně trestaný za majetkovou trestnou činnost. Dávku v hmotné nouzi již mu poskytl v prvních dnech po propuštění kurátor příslušného úřadu městské části, utratil ji během několika dnů a v lepším případě si na noclehárně azylového domu předplatil několik nocí. Kromě sporadických kontaktů nemá rodinné zázemí, nemá žádný majetek, peníze na nájem a čekají ho exekuce v řádu desítek tisíc korun. Opět platí, že v lepším případě. Nedávno byl vyškrtnut z evidence Úřadu práce, protože se o den či dva později, než bylo dohodnuto, dostavil na povinnou konzultaci uchazeče o práci. Během následujícího půl roku mu proto nikdo nepomáhá hradit zdravotní pojištění, o sociálním nemluvě. Nároky na další hmotné dávky v nouzi jsou tak nanejvýš věci teorie, tím spíš, že klient ve vězení nepracoval dost dlouho na to, aby mohl pomýšlet na podporu v nezaměstnanosti, nebo nepracoval vůbec. Brigádu se mu nedaří najít, poněvadž zprostředkující agentury vyžadují čistý trestní rejstřík a ty, které jsou benevolentnější, nemají pro daného klienta stabilní nabídku pracovního uplatnění." (Frank, 2008, s.57)

Pokud si rozebereme problémy tohoto klienta, jedná se na jeho straně o nedostatek financí, nulové zaměstnání a chybějící možnost ubytování či rodinného zázemí. Ideální stav by byl, kdyby postpenitenciární péče nebyla tak roztržštěná a kdyby výstupní oddíly věznic více spolupracovaly se světem mimo věznici. Kdyby bylo možné najít si všechny potřebné informace, které potřebuje člověk k reintegraci do společnosti, na jednom místě. Kdyby existoval nějaký sdružený portál, kde by bylo možné najít informace o dávkách, zaměstnání, ubytování, pomoc s exekucemi a se závislostí. Ale reintegrace do společnosti je více problémová věc a cílové skupiny, kterým je pomoc poskytována se často překrývají. Reálný stav je, že někde je možné získat více pomoci a někde méně. Ale pro propuštěného vězně je již ten první krok, někoho kontaktovat, často nepřekročitelný. Ti lidé mají malé povědomí o organizacích, které jim mohou pomoci. (Frank, 2008,s.68) Zároveň nesmí se zapomínat na to, že existuje také hledisko, podle kterého ve výkonu trestu odnětí svobody probíhá spíše desocializace osoby, která negativně mění postoje odsouzených, cíle, normy a hodnoty života, tzv. prisonizace osobnosti. „Riziko selhání je menší u osob, které byly ve VTOS poprvé, které nemají osobnost narušenou výkonem trestu, a zároveň stále mají sociální zázemí, pracovní návyky a profesní kvalifikaci.“ (Vágnerová, 2014,s.752)

Návrat do společnosti ztěžují různé okolnosti. Nesmíme zapomínat na to, že člověk čerstvě propuštěný z výkonu trestu odnětí svobody ve většině případů nemá zázemí, nemá ke komu a kam se vrátit. Ti, kteří mají domov, jsou v lepším postavení samozřejmě. Komunikace s bývalými odsouzenými zvyšuje riziko recidivy a propuštěné často nemá kdo přijmout. Propuštěným chybí finanční prostředky a motivace k práci. Lidé, kteří byli propuštěni, nezvládají zátěž stereotypů a stres spojený s hledáním práce. Dalším problémem je omezená nabídka volných pracovních míst a neochota zaměstnavatelů najímat bývalé vězně. Dlouhodobé omezování velkého množství potřeb navozuje tendenci k jejich okamžitému uspokojení (propuštěný si chce rychle užít to, co ve vězení neměl: alkohol, sex apod.) a nereálná očekávání. To vše je spojeno se zvýšeným rizikem vzniku nových problémů, například v důsledku použití násilí (Vágnerová, 2014,s.752)

Tato sociální skupina má specifické problémy. Při přechodu z vězení do života na svobodě musí čelit zejména těmto překážkám.:

- chybějící rodinné zázemí (v některých případech);
- ztráta návyků, znalostí spojených s životem mimo věznici;
- stigmatizace a nepřijetí ze strany většinové společnosti;
- náročnost komunikace s úřady (necítí podporu, obtížně se orientují, kde mohou či nemohou očekávat pomoc);
- vysoká míra zadluženosti;

- nízké vzdělání a záznam v rejstříku trestů v souvislosti s možnostmi uplatnění se na trhu práce.
- (CpKP, 2017, s. 6)

Velké trauma je spojeno se získáváním zaměstnání, protože všechny osoby z této sociální skupiny mají záznam v rejstříku trestů. Pro některé respondenty bylo odmítání na základě trestního rejstříku již takovým traumatem, že se raději ani nehlásili na pozice, kde by bylo nutné předkládat trestní rejstřík. (Bareš, Mertl, 2018, s. 21)

Důsledky problému se projevují i ve formě bezdomovectví, této sociální skupiny. Toto jsou data z Domů na půli cesty v jednom konkrétním šetření: S výkonem trestu odnětí svobody mělo v dotázaných zařízeních zkušenost celkem 39 jedinců, konkrétně 1 žena a 38 mužů. Tito lidé byli ubytováni v celkem 14 ze všech sledovaných DPC, celkový počet klientů byl 381. (Kuchařová, V. a kol. 2015, s. 82)

Aspekt bezdomovectví je spojený se syndromem návyku na ústavní péči. Jde hlavně o propuštěné z výkonu trestu, z výchovného ústavu. Během pobytu na ulici jedinec postupně ztrácí určité konkrétní schopnosti a nahrazuje je jinými. Má omezenou možnost uspokojit jisté potřeby a projevit schopnosti, které využíval k dosažení těchto potřeb. Schopnosti, které mu pomáhaly přežít ve společnosti, je nucen nahradit jinými, které jsou nezbytné k přežití na ulici. (Marek, 2012, s.39)

Jedná se tedy o problém návyku na ústavní péči, kdy tito lidé se o sebe nedokážou postarat a dále již několikrát zmiňovaný problém nedostatku finančních prostředků, absence zaměstnání a možnosti mít kde bydlet. (Shevchenko, Jánošíková, 2022)

Zároveň nesmíme zapomínat, že osoba, která je umístěna do VTOS, prožívá určitý druh krize, samozřejmě ve věznicích jsou zřízené krizové oddíly pro řešení krizových situací odsouzených, nicméně krize spojená s odnětím svobody v té nebo jiné míře se projevuje u všech osob umístěných do VTOS, a ne vždy je odhalená, jen pokud má vážnější následky nebo průběh.

„Obvinění nebo odsouzení, kteří nastupují do výkonu trestu odnětí svobody přímo, prožívají tzv. „šok ze ztráty svobody“. Lze u nich očekávat i některé problematické reakce. Adaptace na podmínky vazby nebo výkonu trestu odnětí svobody je významně poznamenána rovněž neformální vězeňskou subkulturou, tzv. druhým životem odsouzených.

Z psychologického hlediska představuje vzetí do vazby nebo nástup výkonu trestu velice závažnou zátěžovou situaci zejména pro ty, kteří se v této situaci nacházejí poprvé. Pro ně je to situace nová, neznámá. Jinak prožívá situaci recidivista, jemuž situace již známá je, i když u mnohých těchto lidí je míra zátěže velmi vysoká.

Prožívání psychické zátěže závisí tedy do značné míry na předešlé zkušenosti ale i životní situaci před uvězněním. Současně je závislé na psychické vybavenosti obviněného/odsouzeného zvládat

zátěžové situace a na jeho odolnosti. Nejde jen o aktuální zátěž z prostředí vězení. Často tíživější je pocit nejistoty a obav z budoucna. Je přítomen strach ze stigmatizace rodiny. Paradoxně pro člověka s dobrým sociálním zázemím znamená uvěznění daleko větší zátěž než u těch, kteří toto zázemí nemají. Na reakci na uvěznění se podílí aktuální sociální situace, jako je vzdálenost od místa bydliště, kvalita styku s rodinou, advokátem, fáze vyšetřování či soudního projednávání, zdravotní stav, životní návyky. Přestože každý obviněný prožívá reakce na zátěžovou situaci vždy individuálně, reagují všichni tzv. frustraci potřeb.

Frustrace potřeb ovlivňuje jejich chování a mobilizuje obranné mechanismy, které mohou ovlivnit kvalitu vyšetřování (čím delší vazba, tím rozvinutější mechanismus racionalizace), nebo jejich přístup k výkonu trestu odnětí svobody. Nejčastějšími reakcemi vězňených osob při adaptačních problémech jsou:

- Reakce trestající navenek, která může být namířena proti vězeňskému personálu, jak fyzickou, tak verbální formou, proti dalším obviněným/odsouzeným, převážně formou šikany ze strany silnějšího jedince. Šikana může ovšem být prováděna i z nudy, nebo kvůli snaze upevnit své vůdčí postavení ve skupině. Nezřídka se šikany dopouštějí i jedinci, kteří sami již byli obětí šikany a pro uspokojení svého ega, si nacházejí osoby ještě slabší.
- Reakce trestající dovnitř, příčinami jsou určité stavy úzkosti, nejistoty, beznaděje, bezradnosti, nahromadění vnitřního napětí a projevují se ve formě sebeobviňování, sebepoškozování, hladovky, pokusů o sebevraždu, pořezání. Může se jednat též o autoagresivní projevy, které mohou mít vyloženě demonstrativní povahu, a většinou se jedná o pokusy o vydírání personálu.
- Reakce netrestající vůbec – úniky. Jedná se jak o únik přímý, fyzický, kdy se osoba může pokusit o realizaci útěku, tak i o tzv. útěk nepřímý psychický, který se projevuje do sebe staženým chováním, sebeizolací, únikem do fantazie, únikem k drogám, únikem do psychických i somatických nemocí, do vazební psychózy. Nezřídka se můžeme setkat s určitým projevem mobilizace obranných mechanismů, která se většinou projevuje, vyvoláním racionalizace, projekce apod., kdy obviněná/odsouzená osoba své činy omlouvá, přikrašluje motiv svého činu, zároveň snaží se svou vinu shazovat na někoho jiného.“ (Sochůrek, 2009,s.70-71) Bezesporu, výkon trestu je velice zátěžová situace, která též závisí na tom, je-li pokračováním výkonu vazby nebo přímým nástupem do výkonu trestu odnětí svobody.

3 Vysvětlení základních pojmů

3.1 Program zacházení

Programem zacházení rozumíme komplexní formu působení na osobu ve VTOS, která má za cíl dosáhnout účelu výkonu trestu odnětí svobody, kdy odsouzená osoba je vedená k tomu, aby přijala zodpovědnost za spáchaný trestný čin. Jak je uvedeno v zákoně č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu v ustanovení § 41 odst. 3 „program zacházení obsahuje konkrétně formulovaný cíl působení na odsouzeného, metody zacházení s odsouzeným směřující k dosažení cíle a způsob a četnost hodnocení“. (ÚZ č. 1389, s. 348)

Program zacházení se zpracovává na základě komplexní zprávy o odsouzeném za pomoci tzv. prediktivního nástroje na hodnocení rizik a kriminogenních potřeb odsouzených v podobě elektronického programu – SARPO (souhrnná analýza rizik a potřeb odsouzených). Vhodný program zacházení se stanovuje již na začátku pobytu osoby ve VTOS, a v průběhu výkonu trestu se může měnit dle aktuálních potřeb odsouzené osoby a vzhledem k určitým fázím pobytu ve VTOS, jelikož samotná izolace a umístění pachatele tzv. „za mříže“ nevede k nápravě ale naopak zvyšuje riziko recidivy. Zároveň, je tento postup vzhledem k možné opakující se recidivě finančně nevýhodný pro společnost. (Lata, 2007; Kujevská, Dundrová, 2012) VTOS jako takový, nemá být jen represí a omezením na svobodě, nýbrž vést k resocializaci pachatele. (Fischer et al., 2008)

3.2 Recidiva

Za recidivu se označuje stav, kdy tentýž pachatel se dopouští opětovně trestné činnosti poté, co již byl za předchozí čin odsouzen. V podmínkách české republiky je samotná recidiva ze statistického kritéria pojímána poměrně přísně, neboť tzv. penologická recidiva (návrat zpět do VTOS) je sledována u pachatelů v průběhu celého jejich života a rovněž bez ohledu na konkrétní druh spáchané trestné činnosti.

3.3 Reedukace

„Reedukace ve své podstatě znamená převýchovu, znovu obnovenou výchovu“. (<https://rvp.cz/>) Samozřejmě když mluvíme o reedukaci dospělých osob, s určitým projevem antisociálního chování, které nemají pevně vsugerované normy většinové společnosti, tak reedukace je nemyslitelná bez celkové resocializace jedince.

3.4 Resocializace

„Normy, na základě, kterých funguje společnost, utvářejí též sociální charakter členů této společnosti“ (Fromm, 1997, s. 127)

„Resocializace označuje opětovnou socializaci, opakované zespolečnění člověka sociálně nepřizpůsobivého s cílem napravit jeho fungování v obecně přijímaných životních a sociálních rolích. Tento proces je chápán jako pozitivní neintencionální sociální výchova, která se odehrává díky činností v lidských sociálních skupinách a díky mechanismům, které označujeme jako imitace, identifikace a internacionalizace“ (Válková a kol., 2014, s.23)

Resocializaci můžeme chápat jako návrat, znovuzачlenění, znovuuvedení osoby do společnosti.

Strukturálně se proces resocializace odsouzeného skládá z řady na sebe navazujících etap:

- zjištění příslušnosti odsouzeného ke stanovené, z hlediska veřejné bezpečnosti, sociální skupině;
- vytvoření podmínek pro ukončení setrvání odsouzeného ve společensky nebezpečné skupině, ke které patří; náprava odsouzeného, tzn. jeho začlenění do systému univerzálních hodnot sdílených zákony dodržující částí společnosti;
- příprava, adaptace odsouzeného na stávající životní podmínky společnosti;
- sociální adaptace propuštěných.

Resocializace odsouzených zahrnuje mnohostrannou a multifunkční organizační a vzdělávací činnost v procesu výkonu trestu, směřující k zajištění realizace cílů trestu, socializaci nesocializované osobnosti odsouzeného, obnovení sociálních kontaktů, které ztratil, přípravu na život na svobodě. Resocializace odsouzeného je účelový proces přeměny zločince v osobu dodržující zákony, morální a etické normy většinové společnosti.

Do skupiny faktorů komplikujících resocializaci odsouzených lze zařadit i to, že administrativní dohled nad odsouzenými po propuštění se provádí pouze pod podmínkou podmíněného propuštění a u odsouzených, kteří plně vykonali svůj trest, kteří mívají nízkou úroveň právního vědomí, neexistuje žádný dohled, což vytváří další riziko recidivy. Mezi osobní důvody patří nedostatek požadované specializace a úrovně vzdělání v souladu s požadavky moderní společnosti, a tudíž absence možnosti získat vysoce placenou práci, nedostatek zkušeností v legálním zaměstnání nebo selhání při pokusu získat práci, zdravotní problémy, včetně různých typů závislostí a duševních poruch (téměř třetina odsouzených potřebuje nejen pomoc psychologa, někteří potřebují psychiatrickou pomoc). Trestný čin se často stává důsledkem sociální nepřizpůsobivosti člověka spojené s nedostatečným vzděláním a pracovními dovednostmi, alkoholismem nebo drogovou závislostí, nezaměstnaností,

bezdomovectvím a obecnými sociálními problémy. Umístění do VTOS na postavení těchto lidí nic nemění a po odpykání trestu se opět dopouštějí trestného činu. Je nutné zlepšit formy a metody výchovné práce s odsouzenými ve VTOS, vč. sportu, amatérských vystoupení, možností získání odborného vzdělávání. Je nutné zlepšit právní kulturu odsouzených, včetně poskytování jim bezplatné právní pomoci.

Dovolím si poznamenat, že resocializace odsouzeného má dvě stránky: odpovídající změnu psychologie odsouzeného a souhlas společnosti s jeho přijetím. U posledně jmenovaných mohou nastat obtíže materiální a každodenní povahy (bydlení, rodina a zaměstnání jsou základními složkami socializace). Můžeme tedy nabídnout následující definici, že resocializace je proces návratu odsouzeného do společnosti změnou jeho vidění světa i jinými způsoby, prováděný státními orgány a jinými organizacemi i soukromými osobami.

Rodina je hlavním sociálním institutem, který plní ve vztahu k odsouzenému resocializační funkci jak během pobytu v nápravném zařízení, tak po propuštění. Zvláštní rizikovou skupinu představují starší odsouzení, kteří ztratili manželské i rodinné vztahy.

Jako mezizávěr lze říci, že při dosažení cíle resocializace je dosaženo i cíle předcházení páchání nových trestných činů. Socializovaný jedinec je motivován k dosažení úspěchu ve společnosti, nikoli v komunitě odsouzených.

3.5 Vyhodnocení míry rizika u osob ve VTOS

Vyhláška č. 345/1999 Sb. Ministerstva spravedlnosti ze dne 21. prosince 1999, kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody v § 6, odst. 3 stanoví, že „Odsouzený zařazený soudem do věznice s ostrahou se podrobí během pobytu v příjímacím oddílu rovněž vstupnímu vyhodnocení vnějších a vnitřních rizik ke stanovení stupně zabezpečení.“ (ÚZ č. 1389, s. 362)

Dle výsledků vyhodnocení se odsouzená osoba se umísťuje do oddělení s vysokým, středním, nebo nízkým stupněm zabezpečení. V průběhu pobytu osoby ve VTOS samozřejmě na základě vyhodnocení plnění programu zacházení, a v rámci působností odborné komise, s následným schválením ředitele věznice, může docházet ke změně stupně zabezpečení u vězněné osoby. Zde, jak již bylo řečeno se využívá program SARPO a dále vyhodnocení změny vnějších a vnitřních rizik. Samotné hodnocení pomocí SARPA zahrnuje vyhodnocení statických faktorů (délka trestu, druh a povaha trestné činnosti, celkový počet odsouzení, a počet uložených nepodmíněných trestů odnětí svobody) a dynamických faktorů, které celkově popisují sledované oblasti života osoby před nástupem do VTOS (bydlení, zaměstnání, rodina a sociální kontakty, vzdělání a výchova, finance, osobnost a chování, závislosti) a predikují potencionální rizika v těchto oblastech i v budoucnu.

Vyhodnocení dynamických faktorů, je dle mého názoru velice důležitou částí celkového hodnocení, a mají velký vliv na konečný výsledek. Zde hodně záleží na zpracovateli hodnocení, na všech odborných zaměstnancích, kteří se podílejí na zpracování hodnocení, nejvíce si myslím na úsudku psychologa. Zároveň nesmíme zapomínat, že pracujeme s proměnnými daty a že záleží hodně i na tom, nakolik lze spoléhat na data dodané vězněnou osobou. Ačkoliv je tedy SARPO standardizovaným nástrojem, mohou být výsledky vždy ovlivněny subjektivním stanoviskem zpracovatele. Na druhou stranu nám však SARPO napomáhá rozhodovat o míře odborné intervence při stanovování příslušných druhů programu zacházení. Celková výsledná hodnota rizika v oblasti statických i dynamických faktorů je vyjádřena na škále 0-100 a právě od ní se odvozuje následné stanovení určitého programu zacházení. Dle mého názoru, pro zpracování co nejúčinnějšího programu zacházení, je třeba nespoléhat se jen na výslednou hodnotu rizika dle SARPA, ale je třeba v co největší míře se věnovat osobnosti odsouzené osoby v rámci spolupráce všech odborných zaměstnanců oddělení výkonu trestu. U odsouzené osoby je vždy nejdůležitější v co největší míře snažit se o snížení rizika recidivy (Drahý a kol., 2018, s. 8-12)

3.6 Druhy programu zacházení

Stanovení konkrétního programu zacházení je vázáno na výsledek vyhodnocení míry rizika u osoby ve VTOS.

Vyhláška Ministerstva spravedlnosti ČR č. 345/1999 Sb., v § 36a, § 37 určuje, že „(1) Odsouzenému s nízkými riziky se stanoví program minimálního zacházení, ve kterém se klade důraz na aktivity pracovní a zájmové aktivity. Program minimálního zacházení je charakterizován menší mírou odborné intervence. (2) Odsouzenému se středními až vysokými riziky se stanoví program standardního zacházení, ve kterém se klade důraz na aktivity pracovní a vzdělávací. Program standardního zacházení je charakterizován střední mírou odborné intervence a činnostmi obecně cílenými. (3) Odsouzenému s vysokými až velmi vysokými riziky se stanoví program speciálního zacházení, ve kterém se klade důraz na aktivity speciálně výchovné a vzdělávací. Program speciálního zacházení je charakterizován větší mírou odborné intervence a činnostmi speciálně výchovnými. (4) Odsouzeného, kterého je, vzhledem k délce trestu či potřebě pomoci při vytváření příznivých podmínek pro soběstačný způsob života v souladu se zákonem, nutno připravit na život po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody, se stanoví program výstupního zacházení.“ (ÚZ č. 1389, s. 370-371)

Program zacházení, ve spolupráci s jinými odbornými zaměstnání oddělení výkonu trestu sestavuje speciální pedagog příslušného oddělení, a na návrh odborné komise se předkládá ke schválení řediteli věznice. Po schválení ředitelem, program se stává závazným pro odsouzenou osobu, ta jej musí jako celek plnit. Plnění programu zacházení osobou ve VTOS je vyhodnocováno

v pravidelných intervalech, ve věznici s ostrahou jednou za tři měsíce.

Aktivitami programu zacházení dle § 36 odst. 2 vyhlášky Ministerstva spravedlnosti ČR č. 345/1999 Sb. jsou:

- a) pracovní aktivity,
- b) vzdělávací aktivity,
- c) speciální výchovné aktivity,
- d) zájmové aktivity,
- e) oblast utváření vnějších vztahů.

Odsouzení, kteří splňují kritéria dle příslušného předpisu mohou být na základě návrhu odborné komise, po schválení návrhu ředitelem věznice, zařazeni na pracoviště s tzv. volným pohybem mimo věznici, kde svou práci vykonávají bez dohledu pracovníka vězeňské služby. Pokud odsouzené osobě byl schválen volný pohyb mimo věznice a této důvěry následně nezneužije, je možné v budoucnu projednávat návrh na opuštění věznice v souvislosti s návštěvou, nebo přerušeni výkonu trestu. Takové opuštění věznice je vedle možnosti získat kázeňskou odměnu jeden z nejvíce motivujících prvků pro bezproblémový průběh VTOS ze strany odsouzené osoby. Zde vycházím ze své dosavadní praxe. Odsouzené, které nelze z bezpečnostních důvodů zařadit na pracoviště s volným pohybem mimo věznici, lze případně zařadit na tzv. nestřežené pracoviště či střežené pracoviště uvnitř věznice. Samozřejmě nesmí se zapomínat na skutečnost, že velké množství osob ve VTOS nemá vytvořené potřebné pracovní dovedností a návyky a se zaměstnáním se setkává teprve ve výkonu trestu. V takovém případě je vhodné odsouzeného co nejvíce motivovat k odvedení kvalitní práce, přičemž by měl vnímat i jisté „zisky“ ve smyslu, že dobré výsledky v práci mají pro něj řadu výhod.

Co se týče vzdělávacích aktivit, tak osoby ve VTOS, mají možnost se vzdělávat, včetně přístupu k vysokoškolskému vzdělání. Největší poptávka je zejména po různých rekvalifikačních kurzech, což by mohlo být přínosné při uplatnění osoby po VTOS na trhu práce, ovšem za podpory služeb adekvátní podpůrné penitenciární péče.

Zde podotýkám, že jak zaměstnání vězněných osob, tak vzdělávací aktivity nesmí mít pouze charakter dočasných činností ve VTOS s tím, že do budoucna jedinci nic dále nepřinesou. Formy zacházení s odsouzenými by měly být více zaměřeny na celkový rozvoj prosociálního chování a sociálních kompetencí. V souladu s Koncepcí vězenství do roku 2025 je zaměstnávání odsouzených stěžejním bodem. Je ale třeba zamýšlet se nad tím, zda-li zaměstnání jen pro formalitu má smysl a lze takovým způsobem skutečně napomoci k naplnění účelu výkonu trestu? Myslím si, že nikoliv. Jak uvádí Walton (1985) „pracovníci nedosahují skvělých výsledků pod přísným dohledem ze strany managementu nebo když je s nimi zacházeno jako s nepříjemnou nutností, ale naopak když získávají

větší odpovědnost, jsou podněcováni ke spolupráci a mají možnost dosáhnout uspokojení z vykonané práce, tento přístup přináší prospěch jednotlivcům i organizacím“

Většina prací, na které jsou osoby ve VTOS zařazeni nejsou odborné, z hlediska požadované kvalifikace, nejsou pro osobu ve VTOS zajímavé ani z finančního hlediska a mnohdy postrádají ekonomický význam i pro samotnou věznic. Jistým přínosem, dle mého názoru, by bylo ponechání větší ekonomické volnosti v samotné organizační jednotce, tj. ve věznici, s možností vytvoření samostatně hospodařícího subjektu (pěstování, chování hospodářských zvířat, vlastní výrobní proces konkurence schopných výrobků) s adekvátním systémem finanční odměny. Zároveň zařazení odsouzených do práce by nemělo zasahovat do jejich možností vzdělávat se, nebo mít plnohodnotné zájmové aktivity, a plně se zapojovat do resocializačních a reintegračních (intervenčních) programů.

Mnoho vězňů, zejména mladší jedinci, je mimo dočasného zbavení svobody poprvé zapojeno do pracovního procesu a měli by tento proces chápat jako nutnost i ve svém budoucím životě. Proto je velmi důležité, aby pro ně práce neztrácela na atraktivitě. Na druhou stranu je velká část odsouzených vězněna s již dosaženou dobrou kvalifikací a plánují se po propuštění vrátit ke své předchozí činnosti. Práce ve vězení může sloužit dvěma hlavními účelům. První je zcela jednoduchý a spočívá v zapojení vězňů do stálého denního režimu – vstávání, přesun na pracoviště, každodenní organizovaná práce na několik hodin společně s dalšími lidmi. To však nestačí. Nutit vězně denně chodit do dílen, kde vykonávají monotónní práci, jejíž výsledky nejspíš nikdo nepotřebuje, nemá smysl. Existuje mnoho moderních ekvivalentů této nesmyslné práce. Dalším cílem je rozvinout u vězňů pocit důvěry a dovedností při výkonu práce s konkrétním účelem, kdy mají pocit, že získávají znalosti v oboru, který jim po skončení trestu s největší pravděpodobností pomůže najít práci. To znamená, že vězeňská práce by měla být propojena se školením zaměřeným na získání znalostí a dovedností, které vězni potřebují k tomu, aby mohli pracovat v tradičních průmyslových odvětvích, jako je stavebnictví, strojírenství, administrativě nebo zemědělství. Je také možné studovat nové profese, jako je například práce na počítači. Odborná příprava je zvláště důležitá pro mladší vězně. Při vytváření takových programů je obzvláště důležité mít informace o pracovních příležitostech v komunitách, kam se vězni vrátí. Je také nutno poznamenat, že je důležité umožnit i odsouzeným ženám přístup k celé řadě možných zaměstnání ve vězení. Neměly by se omezovat na činnosti, jako je šití a vyšívání. Aby práce zůstala pro vězně atraktivní, musí být spravedlivě zaplácena. Ze zkušeností ze zahraničních vězeňských systémů lze uvést dva systémy odměňování za práci vězňů: první stanoví výplatu nominální odměny, ale neukládá vězni povinnost hradit náklady na jeho výživu ve věznici. Druhý, uznávaný jako progresivnější, stanoví vyplácení standardních odměn vězňům za práci na stejném základě jako „svobodní“ pracovníci a ukládá povinnost podílet se na placení výživného pro vězně, kompenzovat újmu obětem.

3.7 Intervenční programy

V současné době je osobám ve VTOS umožněno přijmout účast v několika intervenčních programech přímo určených pro jednotlivé skupiny odsouzených:

Program 3Z

„Program 3Z (Zastav se, zamysli se a změň se) byl adaptován týmem vězeňských a probačních pracovníků za vedení předních anglických lektorů programu Stop, Think and Change. Je zaměřen na vícekrát trestané odsouzené s převážně majetkovou trestnou činností před podmíněným propuštěním, staví na kognitivně-behaviorálních základech. Vede ho vyškolená lektorská dvojice zaměstnanců věznic, zpravidla 2x ročně, ve skupině je 12 odsouzených. Program je od pilotního odzkoušení v roce 2006 ve věznicích Jiřice, Světlá nad Sázavou a Kuřim postupně rozšiřován do dalších věznic.“ (Biedermanová, Petras, 2011, s.37)

Program GREPP

Standardizované programy GREPP1 a GREPP2 jsou určené pro pachatele sexuálně motivovaného násilí na dětech (Veteška, Fischer, 2020)

Program TP 21 JUNIOR

Tento program vznikl v roce 2007 jako vzdělávací a terapeutický program pro mladistvé pachatele. Cílem programu TP 21 JUNIOR je minimalizovat projevy násilí v chování pachatelů snížením momentální, situační úrovně agresivity pachatele. Vězni jsou motivováni k tomu, aby si vytvořili pozitivní pohled na nevhodnost konfliktních a stresových situací, aby si byli vědomi své odpovědnosti a akceptovali konkrétní důsledky svého jednání a porušování zásad slušného chování souvisejících s násilím. Jsou vedeni k pozitivním změnám a povzbuzováni k tomu, aby se naučili smysluplně využívat svůj volný čas. (Kujevská, 2014)

Program PARDON

Program pro řidiče se zkušenostmi s problémovým řízením dopravních prostředků. Jedná se o krátkodobý program terapeutického vzdělávání pro odsouzené muže. Účelem je získat vhled do

problémového chování, které vede k dopravním přestupkům. Cílovou skupinou jsou odsouzení muži, kteří si odpykávají tresty pro problémy spojené s řízením vozidla, účastnit se mohou i pachatelé motivovaní k práci v programu. (Kujevská 2014)

Program TP KEMP

Program TP KEMP je programem, který je určen pro práci s pachateli násilné trestné činnosti.

Program ANTIAGRESIVNÍ TRÉNINK

Jedná se o jednoduchý, krátký, plošně použitelný intervenční program pro velké skupiny násilníků, zaměřený na antiagresivní trénink a edukaci k důsledkům násilného chování.

Program Výstupní oddíl – Otevřená věznice

Cílem programu je posílení prosociálního jednání odsouzených, se zaměřením na podporu protektivních faktorů za pomoci individuálního přístupu k osobám ve VTOS ze strany odborných zaměstnanců. Odsouzení jsou aktivně připravováni na propuštění, jsou vedeni k samostatnosti, zodpovědnosti a kompetentnosti v běžném životě. Celková filozofie zacházení s odsouzenými v OV, je částečně převzata z Norska, kde se tento systém osvědčil a úspěšně funguje již řadu let.

4 Duchovní péče o osoby ve výkonu trestu odnětí svobody

Funkce vězeňského kaplana byla v Evropě poprvé zavedena na konci 18. století v britských věznicích. Kněžím sloužícím v armádě, vězení, nemocnicích se začalo říkat kaplani. Paradoxem naší doby ale je, že sociální práce s odsouzenými a ochrana jejich práv se stala důležitější než duchovní výživa. Nyní může být kaplanem i laik a duchovní kaplani mají zakázáno mluvit o své víře bez souhlasu odsouzených.

Na rozdíl od Velké Británie a dalších západoevropských zemí (Německo, Finsko, Norsko atd.), kde je kaplanská služba vykonávána nepřetržitě po desetiletí, je duchovní péče o vězně v zemích východní Evropy vykonávána od počátku 90. let. Česká republika je jednou z nich. V České republice existují dva typy organizací zabývajících se duchovní a sociální péčí o vězně: Vězeňská duchovenská péče a Vězeňská duchovní služba. (dále jen „VDP“ a „VDS“).

VDP je nestátní křesťanská organizace složená z duchovních a laiků. Obojí zastupují církve registrované v České republice, dobrovolně pomáhají odsouzeným. VDP úzce spolupracuje s Ekumenickou radou církví a Českou biskupskou konferencí jako se zástupci většiny náboženských organizací v zemi. V každé české věznici jsou zaměstnanci VDP. Spolupracují, vyměňují si zkušenosti a pomáhají si v duchovní, pastorační a vzdělávací činnosti. VDP je v úzkém kontaktu s Vězeňskou duchovní službou v osobě kaplanů. V České republice funguje kaplanská služba téměř ve všech složkách: v ozbrojených silách, věznicích, hospicích a nemocnicích, u hasičů a policie. Hlavní kaplan, jeho zástupce a všichni řadoví kaplani jsou zaměstnanci vězeňské služby s určitými právy a povinnostmi.

Do funkce hlavního kaplana je přijímána osoba z řad duchovních na základě pověřovací listiny státem registrované církve v souladu s podmínkami stanovenými ve smlouvě o vězeňské službě. Všichni vězeňští kaplani jsou pod dohledem a opatrovnictvím hlavního kaplana, pokud se vyskytnou nějaké kontroverzní otázky, obracejí se na hlavního kaplana, který jim upravuje povinnosti, vyjadřuje přání ohledně rozvrhu práce každého konkrétního kaplana a kontroluje jeho činnost.

Pokud je například kaplan pravoslavný kněz, pak musí především sloužit mše a potřebuje odpovídající pracovní režim (nejlepší varianta jsou tři až čtyři pracovní dny v týdnu, aby kněz mohl sloužit ve farnosti a měl ještě dny volna). Dohodu o rozvrhu práce každého kaplana s vedoucím věznice v praxi vždy schvaluje vedoucí kaplan.

Aby se kandidát mohl stát kaplanem, musí absolvovat školení a získat osvědčení. Uchazeči jsou také povinni absolvovat dvoudenní kurz po kterém se vypracuje závěrečná práce. Kaplan je podřízen přímo prvnímu zástupci ředitele věznice. V pravomoci a platu je na stejné pozici jako vedoucí oddělení. Kaplani obecně mají na starosti takové aktivity programu zacházení jako jsou školení a profesionální vedení vzdělávacích, duchovních a sociálních programů, individuálních pastoračních

setkání a rozhovory s vězni a vyšetřovanými osobami, jakož i s personálem věznic na jejich žádost po dokončení směny. Kaplan koná bohoslužby ve spolupráci se zástupci registrovaných církví. Má na starost organizaci skupinových či individuálních biblických studií, koordinuje činnost zástupců všech církví a náboženských skupin, skupin poskytujících dobrovolnou pomoc v konkrétním nápravném zařízení, informuje přímého nadřízeného o způsobech poskytování duchovní péče a konkrétních úkonech v průběhu poskytování této péče, a také pořádá kulturní akce duchovního charakteru. Otázky reintegrace do společností, přípravu na propuštění, budoucí místo pobytu a zaměstnání řeší sociální pracovníci Vězeňské služby ČR. Kaplan u řešení těchto otázek však též nezůstává stranou. Navazuje pastorační styky s příbuznými a přáteli vyšetřovaných a odsouzených a také se stará o ty, kteří si po odpykání trest. V pracovní době se kaplan může setkávat s rodinami odsouzených, s jejich přáteli atp. mimo vězeňské zdi, aby pochopil příčinu, která vedla odsouzeného k trestné činnosti. Kaplan též spolupracuje s nestátními dobročinnými organizacemi, které přispívají k obnově sociálních vazeb odsouzených a jejich usmíření s oběťmi, s vedením a vedoucími pracovníky věznic a popř. účastní se jejich pracovních jednání. Kaplan má právo nahlížet do osobních spisů odsouzených, o které se duchovně stará. Kaplan je v neustálém kontaktu s celou správní vězeňskou hierarchií, seznamuje se s usneseními porad vedoucích oddělení a na svou osobní žádost má právo se jich účastnit. To je velmi důležité, protože je možné se o vězni dozvědět komplexně tím, že o něm vyslechneme názory psychologa, učitele, vychovatele, sociálního pracovníka. Většina práce vězeňského kaplana spočívá v přímém kontaktu s osobami ve výkonu trestu odnětí svobody a osobami ve vazbě.

Při komunikaci s odsouzenými, kteří se nehlásí ke křesťanství, plní kaplan jejich náboženské požadavky v souladu se zákonem.

Kaplani se ve své práci věnují všem vězněným osobám, a nejen představitelům jejich vyznání. Rozdíl mezi péčí duchovní (možná i nenáboženskou, vycházející z tzv. univerzálních hodnot) a péčí náboženskou (konání bohoslužeb atd.) je zřejmý. Dále jsou kaplani pověřeni též sociální prací: pohovory s nově příchozími, řešením otázek souvisejících s náboženskou výživou (půst pro křesťany, muslimy a židy), návštěvami vězňů na samotkách (hlavně po výkonu kázeňského trestu), nemocničním oddělením. Kaplani se účastní sociálních programů se sociálními pracovníky, protože otázky resocializace jsou považovány za nejdůležitější pro efektivitu vězeňského systému jako celku. V souvislosti s nutností být kaplanem „pro všechny“ vězně bez ohledu na konfesní a náboženskou příslušnost se misijní služba prakticky ruší. Místo náboženské pastorace se kaplani často stávají správci svobody vyznání vězňů. Křesťanská kaple ve věznicích je stále méně vnímána výhradně jako místo pro vykonávání svátostí kostela, protože v případě nedostatku místa, stejně jako o svátcích, mohou nejen představitelé různých křesťanských denominací, ale i nekřesťanských náboženství, nebo dokonce pohané často pořádat svá setkání na jednom a tom samém místě. Prostory kaple jsou

tak vnímány spíše jako místnost pro mnohokonfesní rituály. (<http://www.okp-elpis.pl>)

Za kontroverzní lze považovat výhody státního statutu a odměňování kaplanů. Jelikož je kaplan součástí vězeňského systému a je tedy hierarchicky a finančně závislý na vězeňské správě, nemá možnost samostatně posuzovat a jednat v různých konfliktních situacích, které mezi vězni a vězeňským personálem vznikají. Zároveň je příznačné, že kaplani v evropských věznicích nemusí být nutně duchovní, takže duchovní určitého vyznání či náboženství jsou již následně zváni k výkonu bohoslužeb. Obecně platí, že evropský systém kaplanství funguje poměrně efektivně a má různé formy zřízení jak z hlediska mezináboženských, tak oficiálních vztahů s vězeňskými systémy různých zemí. (<http://www.okp-elpis.pl>)

5 Historie, cíle a vize tzv. „Otevřených věznic skandinávského typu“

Vězeňský systém je jedním z hlavních nevyřešených problémů moderní doby ve vyspělých zemích, i když se o něm mluví a píše méně často než o porušování práv žen nebo policejním násilí na rasových menšinách. Problém existuje, nezmizel, ale ještě silněji se připomněl uprostřed světové hospodářské krize v roce 2009, kdy vyšlo najevo, že například 75 miliard dolarů ročně, které americké úřady vynakládají na údržbu více než dvou milionů jejich spoluobčanů za mřížemi je neslušná částka, zvláště když vezmeme v úvahu, že polovina zločinců, z těch co již vyšli na svobodu, opět poruší zákon.

První tzv. „Otevřené věznice“ vznikly již po druhé světové válce v roce 1945 ve Švédsku, odkud se rozšířily do dalších evropských států. Před pár lety světová média unisono opěvovala norský vězeňský systém – do skandinávské země cestovali novináři kvůli reportáži a lidskoprávní aktivisté pro cenné zkušenosti. Jak už to v Norsku a u jeho nejbližších sousedů bývá, země ukázala celému světu, že se dá žít dobře, a dokonce lépe než kdokoli jiný na světě. Dokonce i ve vězení.

Vězeňský systém v Norsku je založen na restorativní justici, na pěti principech: lidskosti, zákonnosti, rovnosti před zákonem, principu „odpykán trest – splaceno společnosti“ a také na principu zajištění normálních podmínek ve vězení. Tyto zásady platí ve vztahu ke všem odsouzeným bez ohledu na závažnost a krutost spáchaného trestného činu. Hlavním účelem trestu je náprava a rehabilitace odsouzeného, čímž se má do budoucna snižovat míra kriminality. To neznamená, že v Norsku nejsou odsouzeni k trestu odnětí svobody, jen jsou v norských věznicích vytvořeny takové podmínky pro výkon trestu, že odtud odsouzení nechtějí odejít. Norské úřady provádějí rozsáhlou práci na optimalizaci obsahu programů zacházení s vězni a rozvíjení morálky a estetických vlastností. Místo vzdorovitého trestání zločince se snaží minimalizovat následky jim způsobené škody a rizika budoucích trestných činů. Ne zlomit delikventa, ale udělat vše pro to, aby se bezbolestně vrátil do společnosti. Jak řekl vystudovaný klinický psycholog a bývalý vězeňský dozorce Arne Wilson: „V zákoně není psáno, že by vězení mělo být hrozným místem, kde budete trpět. Hlavním a jediným trestem je, že jste ztratili svobodu. Pokud budeme s lidmi ve vězení zacházet jako se zvířaty, budou se chovat jako zvířata.“ (<http://www.edu.helsinki.org.ua>)

Zároveň analýza resocializačních programů pro odsouzené, vyvinutých v Německu, Norsku a Nizozemsku, vedla k závěru, že účinnost tohoto procesu do značné míry závisí na tom, zda pomoc odsouzeným je v adekvátní míře poskytnuta již během prvních let života po jejich propuštění z vězení.

Proto například ve věznici Bastøy spolu vězni a dozorcí pracují na ekofarmě, jezdí na koních, lyžují a hrají tenis. Další norská věznice Halden má vlastní zvukové studio, kurzy vaření a samostatné přenocování u příbuzných na návštěvě. Vnitřní stěny věznice byly svého času pověřeny výzdobou světového graffiti umělce Dolka Lundgrena. Na okna cel se nedávají mříže a dozorcí nedostávají

nejen zbraně, ale ani pouta.

Věznice Bastøy (norsky: Bastøy fengsel) je věznice s minimálním zabezpečením na ostrově Bastøy v Norsku, která se nachází v obci Horten asi 75 km jižně od Osla. Věznice se nachází na ostrově o rozloze 2,6 km² a je zde umístěno 115 vězňů. Arne Kvernvik-Nilsen, guvernér věznice, vede 69 zaměstnanců věznice. Z tohoto personálu zůstává na ostrově přes noc pouze 5 zaměstnanců. Věznice je od Osla vzdálena asi hodinu dojíždění. (Wikipedia)

Je ironií, že před současným vězením na ostrově se nacházelo brutální nápravné středisko pro mladistvé. V roce 1915 zde vypuklo povstání chlapců, které bylo potlačeno norskou armádou. Povstání začalo, když se 30 až 40 chlapců shromáždilo kolem čtyř mladíků, kteří utekli a byli znovu zajati. Skupina odmítla pracovat, vyzbrojila se zemědělskými nástroji a kameny, přerušila telefonní vedení a poté vypálila stodolu s ukradenými zápalkami a doutníky. Norská vláda převzala zařízení pro mladistvé v roce 1953 a uzavřela ho v roce 1970. V roce 1982 byla věznice znovu otevřena jako experimentální projekt, který se vyvinul do dnešní věznice Bastøy.

Zacházení s odsouzenými v Norsku je založeno na principech humanismu, rozumnosti a konceptu sociální a etické výchovy pachatelů trestného činu. V souladu s tím jsou represivní opatření vůči odsouzeným uplatňována velmi zřídka, bez ohledu na závažnost spáchaného trestného činu.

Bastøy je jednou z nejznámějších otevřených věznic v Norsku. Vrazi, násilníci a zloději si zde odpykávají trest, zachází se s nimi zde důstojně. Vězení se nachází na samostatném skalnatém ostrově bohatém na lesy a pole. Žádné ploty z ostnatého drátu, žádné kamery, dokonce ani stráž. Zločinci bydlí v malých dřevěných ubytovnách. Na ostrově se mohou volně pohybovat, včetně cyklistiky, telefonovat pomocí telefonních budek. Vězni pěstují ovoce a zeleninu, opravují auta a získávají vzdělání. O víkendech mohou rybařit, chodit na pláž, a dokonce hrát fotbal.

Obrázek č. 1 Ubytovna odsouzených na Bastøy (Zdroj: www.forbes.com)

Věznice má vše pro pohodlný pobyt, úřady se totiž domnívají, že jelikož dříve či později budou muset odsouzení vězňové opustit, tak se na to po přípravě po celou dobu svého pobytu ve věznici

Obrázek č. 2 Věznice na ostrově Bastøy (Zdroj: www.thinkglobalhealth.com)

Ve věznici v Haldenu má každá cela vlastní lednici, TV, koupelnu s keramickou dlažbou, nejsou mříže na oknech. Na konci pracovního dne si vězni mohou vařit ve společné kuchyni, která je určena pro obsluhu vězňů z 10-12 cel/pokojů. V této věznici je lezecká stěna, běžecká dráha, basketbalové hřiště se speciálním povrchem a fotbalové hřiště. V nahrávacím studiu se odsouzení učí hrát na kytaru, klavír a další nástroje. Vedení věznice se dokonce rozhodlo nastudovat muzikál, ve kterém všechny role ztvární vězni.

Implementace požadavků Evropských vězeňských pravidel v norských vězeňských zařízeních vyžaduje odpovídající školení personálu: kandidáti na místa v nápravných zařízeních se vyznačují poctivostí, lidskostí, odbornými dovednostmi a osobní vhodností pro danou práci (<http://www.edu.helsinki.org.ua>)

V Norském ministerstvu spravedlnosti je odbor *Kriminalomsorgen* – ústřední aparát řízení, jehož hlavní úkoly jsou: provádění politického vedení, rozvoj návrhů na státní rozpočet, zákonodárství v oblasti provádění trestů a spolupráce s jinými odděleními ministerstva. Kromě toho existuje subdivize ústřední správy, která plní funkci jakéhosi regulatora činností věznic. Vedení ministerstva spravedlnosti uznávalo zvláštní specifika práce ve vězenství a v současné době se provádí povinné školení ve vzdělávacím centru v *Kriminalomsorgen*, kde se provádí vědecké, informační a vzdělávací činnosti pro školení zaměstnanců. Program Advanced Training je navržen pro dvouleté odborné školení na základě věznic a samotného vzdělávacího centra.

Norská vězeňská služba široce využívá moderní technické prostředky, takže struktura *Kriminalomsorgen* zahrnuje také subdivizi, která vyvíjí IT systémy ve věznicích, které řeší různé druhy úkolů. Generální ředitel vězeňské služby je jmenován ministrem spravedlnosti. Toto je první úroveň struktury řízení penitenciární služby v Norsku. Úřad pro penitenciární službu je rozdělen do šesti regionálních oddělení: východní, severovýchod, jižní, jihozápadní, západní a severní, které jsou zodpovědné za provedení výkonu trestu v každé z nich. Toto je druhá úroveň. A třetí – samotné věznice a pobočky, sledující provádění výkonu trestu bez uvěznění osoby.

Všichni vězni v této zemi by měli být „zanepřázdnění“: studium, práce, účast v různých kurzech.

V tomto případě dostávají denně peněžní odměnu ve výši 58 norských korun. Podle statistik je 86 % odsouzených propuštěno během prvních šesti měsíců, 6 % „sedi“ více než jeden rok. Osobám náchylným k opakované recidivě, může být uložen trest na dobu neurčitou. V současné době je to asi 100 lidí. Z celkového počtu odsouzených bylo 47 % odsouzeno za krádež, 20 % za vraždy a vážné násilí, 18 % za řízení pod vlivem alkoholu, 12 % za zločiny související s drogami. Většina odsouzených je propuštěna podmíněně po odpykání 2/3 uloženého trestu. Analýza sociálního postavení Norských vězňů uvádí, že 70 % z nich nemělo žádnou práci před odsouzením, 60 % mělo problémy s drogami, 30 % nemělo bydlení.

Před propuštěním se správa věznic zabývá zaměstnáním odsouzeného na svobodě. (<http://www.edu.helsinki.org.ua>) Ze státních finančních prostředků přidělených Norskou státní bankou se provádí program na poskytnutí ubytování těm, kteří to potřebují. Je třeba poznamenat, že v Norsku jsou široce používány tresty, které nejsou spojeny s uvězněním. V každém regionu existuje ministerstvo pro provádění trestů bez uvěznění, jehož zaměstnanci sledují výkon trestu ve formě povinné práce, elektronické kontroly, anti drogových programů a programů spojených s řízením pod vlivem alkoholu.

Co se týče rozvrhu dne na ostrově Bastøy, vězni se počítají denně, ráno a večer. V roce 2010 se Bastøy stalo prvním „organickým vězením“ na světě. Veškerý odpad (kromě plastů, které jsou zde zakázány) se recykluje na kompost. Hnojiva a přípravky na ochranu rostlin – pouze ekologické. Jsou zde instalovány solární panely, pelety pro topné kotle jsou vyrobeny z dřevního odpadu, všechna auta a traktory jsou přestavěny na bionaftu (vyráběnou z řepkového oleje). Vstává se v 7:00 hod. V 8.00 hod. začíná práce, poté dvouhodinová přestávka na oběd. Práce končí v 16:30 hod. Večer může vězeň dělat cokoli – číst v místní knihovně (zde je shromážděno asi 10 000 knih), používat internet (ne však déle než dvě hodiny), dívat se na televizi (povoleny jsou 4 televizní kanály), sportovat (bez omezení), hrát v místní rockové kapele nebo divadelní skupině. Ve 22:00 hod. je večerka. Drogy a alkohol jsou na ostrově zakázány (každý týden se provádějí testy moči na přítomnost drog), za porušení hrozí odeslání do vězení na pevnině.

Bez ohledu na to, jak překvapivé to může znít, metoda této pohádkové věznice funguje. Podle statistik je pouze 20 procent zločinců, kteří byli ve VTOS v norských věznicích a několik let po propuštění se tam vracejí znovu. Z těch, kteří měli možnost strávit čas na ostrově Bastøy je pouze 16 procent znovu odsouzeno, což je výborný výsledek i pro stát s tak nízkou mírou recidivy jako je Norsko.

Evidentně princip „pralidského“ přístupu k odsouzeným funguje. Valná většina osob ve VTOS postrádá prosociální citění, nemá ještě z dětství naučené vzorce správného chování. Myslím si, že u většiny problém pramení právě v absenci dostatečné výchovy a náležitých, dostatečně vsugerovaných vzorců, které by byli převzaté z dětství a mládí. U těchto osob převládá „svá“, jen

pro ně nějakým způsobem výhodná etika a morálka, a je na zaměstnancích zajišťujících penitenciární a postpenitenciární péči, aby osobám ve VTOS i po propuštění ukázali, že existuje i jiná cesta životem, která je přínosnější z dlouhodobé perspektivy jak pro samotné odsouzené, tak i pro společnost. Zásadní je komplexní přístup k realizaci programu zacházení a intenzivní intervence v oblasti všech rizikových faktorů konkrétní osoby. Výchovná práce s osobami ve VTOS se skládá ze dvou složek – organizační a pedagogické. Poslední zmíněná složka má za cíl formování morálního charakteru odsouzeného, jeho vzdělání a výchovu. Organizační a pedagogické aspekty výchovné činnosti v jejích různé etapy mají své vlastní úkoly a vlastnosti. Výchovné práce s osobami ve VTOS zahrnují přípravu odsouzených k vnímání výchovného vlivu, samotného výchovného vlivu a upevňování jeho výsledků.

5.1 Filozofie „Otevřené věznice“ Jiřice

Jak již bylo napsáno, inspirace pro vznik OV přišla právě po seznámení se s úspěšným projektem na ostrově Bastøy v Norsku. „V roce 2016 bylo zahájeno jednání a byly provedeny nezbytné administrativní úkony týkající se vybudování pilotního projektu tzv. „Otevřené věznice“ s cílovou kapacitou 104 ubytovacích míst. Architektonická studie předpokládá vybudovat celkem 17 stavebních objektů s celkovou zastavěnou plochou cca 4.000 m². Jedná se o 13 ubytovacích objektů, jeden vstupní multifunkční objekt, jeden objekt pro provozní a technické zázemí a jeden objekt pro administrativu a odborné zacházení. Vlastní realizace 1. etapy, která zahrnuje 4 ubytovací objekty a jeden administrativní objekt, byla započata začátkem roku 2017 výběrem projektanta. Stavební práce byly zahájeny po výběru dodavatele stavby v červenci 2017 a dne 13. 10. 2017 byla stavba dokončena a dne 16. 10. 2017 byla předána do užívání. Kapacita 1. etapy otevřené věznice činí 32 lůžek a celkové náklady na její zhotovení činily 29,9 mil. Kč.“ (<https://www.vscr.cz>)

Ke spuštění pilotní fáze projektu OV došlo dnem 01. 11. 2017, s tím že celá metodika pro budoucí fungování projektu byla zpracována PhDr. Mgr. Hanou Prokopovou a Mgr. Bc. Romanem Farkašem, DiS. Ve výkonu trestu zde v OV jsou vězni - muži, kteří by měli být propuštěni na svobodu v období minimálně 6 měsíců a maximálně 18 měsíců. Ve většině případů jsou to osoby s termínem propuštění cca za rok od přijetí do OV. Odsouzení nejsou ubytováni v celách, ale v rodinných domech, bez mříží a zámek. Personál věznice se skládá z odborných zaměstnanců, vychovatelů a vedoucí oddělení. Hlavním úkolem programu zacházení v OV je připravit osoby ve VTOS co nejlépe na život po propuštění. Náhlý přechod člověka z vězení na svobodu podle psychologů a sociologů vyvolává šokový stav, na který je těžké se připravit. Bývalý vězeň se rozhodne, že je pro něj těžké žít normální život a riziko recidivy se mnohonásobně zvyšuje. Hlavním principem fungování OV je humanizace

penitenciárního působení na odsouzené, s důrazem na posilování vlastních protektivních faktorů odsouzených osob, které je postupně zaváděno v penitenciární praxi ve většině vyspělých států od poloviny minulého století.

„Předpokladem pro zacházení s odsouzenými je především zaměření na posilování protektivních faktorů napomáhajících reintegraci. Těžiště v intenzivním pracovním uplatnění odsouzených, převážně mimo věznici. Reeducace směrem k posilování prosociálních vzorců chování a vlastní sociální kompetence odsouzených. Pozitivní vliv prostředí na psychiku odsouzeného, obdoba civilního života především pro zajištění plynulého přechodu na svobodu. Vytvoření podmínek pro větší samostatnost a kompetentnost odsouzených při řešení běžných otázek v době přípravy na propuštění. Posílení sebeobslužných aktivit a dovedností. Vyšší míra individuálního přístupu odborného personálu směrem k odsouzeným metodou tzv. „doprovázení“. Funkce tzv. „výstupního oddělení“. (Republikový výbor pro prevenci kriminality)

Rozdíl mezi OV a běžnou věznicí je v principu v jejím fungování. V OV byly vytvořeny podmínky s cílem usnadnit vězňům návrat do běžného života. Životní podmínky v OV se co nejvíce přibližují běžnému životu, vězeň si může sám vařit jídlo, starat se o živobytí. Lidé odsouzení k trestům odnětí svobody zde zůstanou posledních 6–12 měsíců odnětí svobody. Účelem OV je předcházet recidivě. Jak již bylo uvedeno procento recidivy se v ČR podle statistik pohybuje na úrovni 70%, přičemž k naprosté většině případů dochází do prvního roku po propuštění.

Osoby ve VTOS v OV mají přesně stanovená pravidla svého fungování v OV, a i když se to na první pohled nezdá, a dost často zaznívá kritika ze strany veřejnosti, že odsouzení „se mají lépe než slušní občané“, že mají „fešácký“ kriminál, nebo že „jsou ubytovaní v lepších podmínkách než na hotelu“, což ale neodpovídá skutečnosti.

Odsouzení mají stanoven program zacházení, který musí plnit, musí dodržovat stanovený časový rozvrh dne, a v první řadě do OV mohou být zařazeni jen pracovním způsobem odsouzení. Tudiž v OV je 100% zaměstnanost osob ve VTOS, které po návratu ze zaměstnání musí plnit další body programů zaházení – vzdělávací a speciálně výchovné aktivity, včetně práce v okrasné zahradě OV, a práce v tzv. pěstitelské zóně či v chovatelské zóně. Po návratu z práce, opuštění věznice v souvislosti s návštěvou, nebo s přerušением výkonu trestu odnětí svobody (dále jen „PT“), jsou odsouzení podrobeni testování, za účelem zjištění, zda nejsou pod vlivem návykových látek či alkoholu. V případě zneužití jsou odsouzení kázeňsky potrestáni a poté přeřazeni do věznice s ostrahou, oddělení se středním stupněm zabezpečení a je rovněž nutné jejich další účast v programu OV ukončit.

Níže uvádím sumarizaci kázeňské praxe v OV za rok 2021:

V oddělení s nízkým stupněm zabezpečení – objekt tzv. „Otevřené věznice“: zpracováno 151 návrhů na udělení kázeňské odměny.

Uděleno celkem: 147 kázeňských odměn

- 111x pochvala (22x příkladná práce pro věznic; 8x vzorná pracovní morálka; 80x odpovědný přístup k plnění PZ, 1x příkladný čin).
- 20x uděleno přerušení výkonu trestu (6x příkladná práce pro věznic; 1x vzorná pracovní morálka; 13x odpovědný přístup k plnění PZ).
- 16x uděleno povolení opustit věznic v souvislosti s návštěvou (3x příkladná práce pro věznic; 2x vzorná pracovní morálka; 11x odpovědný přístup k plnění PZ).
- 1x byl návrh na udělení odměny využit pro zahlazení dříve uloženého kázeňského trestu v pravomoci vychovatele (odpovědný přístup k plnění PZ).

Po udělení KO:

1x nerealizováno PT z důvodu dočasného pozastavení pracovního zařazení a nařízení STOP

Po zpracování návrhu na udělení kázeňské odměny:

- 111x byla udělena pochvala
- 20x uděleno přerušení výkonu trestu
- 16x uděleno povolení opustit věznic v souvislosti s návštěvou
- 1x byl odsouzenému zahlazen kázeňský trest
- 3x neudělena pochvala z důvodu podmíněného propuštění

Kázeňských trestů navrženo celkem: 6

Realizováno: 3 KT

- 3x – CUO 20 dnů – nepodmíněně (2x držení nepovolené věci – MT, 1x zneužití AL v průběhu VN)
- 2x bylo kázeňské řízení řešeno projednáním dle § 46/2 (neoznámení kontaktování civilní osobu)
- 1x bylo kázeňské řízení zastaveno z důvodu důkazní nouze

Přehled odměn a trestů se zdůvodněním

Odměny – příkladná práce pro věznicí (31); vzorná pracovní morálka (11); odpovědný přístup k plnění PZ (104), příkladný čin (1).

Tresty – držení nedovolené věci MT (2), zneužití alkoholu (1).

Počet odsouzených, kterým byla udělena odměna:

Nízký stupeň zabezpečení 38

Střední stupeň zabezpečení 9 (dočasně ubytování v OOV)

CEKEM 47

Počet odsouzených, kterým byl uložen kázeňský trest:

Nízký stupeň zabezpečení: 3

CELKEM 3

Podíl jednotlivých zaměstnanců na uplatňování kázeňské pravomoci

Vychovatelé OOV

111x pochvala

1x zahlazení kázeňského trestu

Speciální pedagog OOV

2x projednání kázeňského přestupku dle § 46/2

VOVT – OOV

3x CUO (nepodmíněně)

Ředitel věznice

16x povolení k opuštění věznice v souvislosti s návštěvou

20x přerušení výkonu trestu

V první polovině hodnoceného období byli vybraní odsouzení ze středního stupně zabezpečení (zařazení do PEK GROUP, Česká pošta) dočasně umístěni do OV z důvodu protiepidemiologických opatření vlády ČR, kterým rovněž byla udělena kázeňská odměna v rámci kázeňské pravomoci vychovatelů OV. Proti uloženým kázeňským trestům nebyl v roce 2021 podán žádný opravný prostředek (stížnost). Proti kázeňským trestům a ochranným opatřením nebyla v roce 2021 podána žádná žaloba. V období roku 2021 nebyl žádný trest uložen podmíněně.

Ve dvou případech bylo kázeňské řízení řešeno projednáním. V jednom případě bylo kázeňské řízení zastaveno z důvodu důkazní nouze. V období roku 2021 nebylo využito institutů upuštění od výkonu zbytku kázeňského trestu nebo prominutí kázeňského trestu. (interní dokumentace OV, 2022)

Z uvedeného je zřejmé že odsouzení, kteří jsou umístěni do OV, mají zájem o nabízený program zacházení, ve valné většině případů si váží příležitosti a mají zájem na bezproblémovém průběhu VTOS. Samozřejmě po úspěšném zvládnutí adaptační fáze programu, kdy se zjišťují veškeré protektivní faktory, posun v řešení rizikových oblastí po dobu dosavadního VTOS odsouzeného, jeho osobnostní charakteristika, míra motivace o bezproblémový průběh VTOS a zařazení do programu OV.

Po krátké adaptační fázi (cca týden) svého pobytu v OV je odsouzeným v OV provedena aktualizace programu zacházení a stanoven program výstupního zacházení pro průběžnou, popřípadě průběžnou +závěrečnou fázi. Každý odsouzený má stanoven v rámci programu zacházení určitý „balíček“ aktivit kterých se musí zúčastnit a stanovené cíle má plnit.

5.2 Program zacházení s odsouzenými v OV

Program zacházení, po zhodnocení osobních rizikových faktorů, a potřeb každého odsouzeného sestavuje ve spolupráci s ostatními odbornými zaměstnanci OV speciální pedagog. Následně tento program podléhá kontrole ze strany vedoucí oddělení a poté je předkládán ke schválení řediteli věznice. Program zaházení v OV je mnohem rozsáhlejší než v tzv. uzavřené části věznice, má mnohem větší nabídku aktivit a je zde mnohem intenzivnější intervence ze strany odborných pracovníků oddělení. Zároveň v OV je odsouzený v první řadě brán jako člověk, který sice udělal v životě chybu, ale zaslouží si lidské zacházení s respektem k jeho právům kromě těch, které nejsou zákonem o výkonu trestu odnětí svobody omezená. Odsouzení v OV, mohou kdykoliv požádat vychovatele nebo kteréhokoliv jiného odborného zaměstnance o pomoc s řešením takové životní situace, kterou nezvládají řešit samostatně. V programu OV je aplikován zvýšený podíl odborné intervence i ze strany vychovatele – terapeuta v souběhu s příslušnými aktivitami programu zacházení. V neposlední řadě se odsouzení mohou zúčastnit tzv. extramurálních aktivit, které mohou být jak pracovního charakteru (posílení a prohloubení pracovních návyků a kompetencí), tak i vzdělávacího či kulturního charakteru, kde dochází k posílení prosociálního chování, a prohloubení sebeobslužných dovedností odsouzených.

Z hlediska celkové filozofie programu zacházení s osobami ve VTOS v OV jde především o vytvoření optimálních podmínek pro postupnou přípravu odsouzených na propuštění a další opětovné začlenění do společnosti.

Program zacházení v OV je dle metodiky projektu je standardně zaměřen na:

- Posílení odpovědnosti za své činy
- Posílení ochranných faktorů, které podporují reintegraci do většinové společnosti
- Posílení prosociálních vzorců chování
- Vytváření podmínek pro větší samostatnost a kompetentnost odsouzených při řešení klíčových otázek při přípravě na propuštění
- Příprava na řešení běžných i obtížných životních situací
- Posilování sebeobslužných dovedností odsouzených
- Příprava odsouzených na soběstačný život po propuštění.

Personální zabezpečení je v OV naplňováno na těchto pozicích:

- Vedoucí oddělení výkonu trestu pro tzv. "Otevřenou věznici" - 1x
- Speciální pedagog – 1x
- Sociální pracovnice – 1x
- Psycholog – 1x
- Vychovatel – terapeut – 1x
- Pedagog volného času – 1x
- Vychovatel – 8x

Jelikož program zacházení s osobami ve výkonu trestu odnětí svobody v OV je hodně odlišný od programu zacházení v jiných odděleních výkonu trestu, tak se to projevuje v určité specifice práce odborných zaměstnanců, nejvíce u vychovatelů. Jde například o odbavení odsouzených na tzv. venkovní pracoviště (mimo prostory věznice), a to před odjezdem i po návratu, průběžnou evidenci počtů odsouzených, provádění prověrek početního stavu odsouzených ráno a večer, provádění průběžných kontrol odsouzených, jejich ubytoven, zpracovávání a evidence podkladů pro výdej stravy odsouzeným a doprovod při dovozu stravy z hlavního vchodu věznice do prostor OV, doprovod odsouzených z OV k vězeňskému lékaři a do lékařských zařízení v okolí věznice (odsouzení z OV zpravidla na specializovaná lékařská ošetření nejedí eskortou, ale buď sami, anebo v doprovodu zaměstnanců OV, pokud ještě nemají schválený volný pohyb mimo věznici v souvislosti s potřebou návštěvy externího lékaře, nebo pokud to vyžaduje jejich zdravotní stav), doprovod na hlavní vchod věznice před opuštěním věznice v souvislosti s návštěvou, přerušением výkonu trestu, nebo akcí dle § 51/3 vyhlášky MS č. 345/1999 Sb. a mimo jiné i doprovod k veřejnému projednání žádosti o

podmíněné propuštění formou videokonference v „pevné“ části věznice.(Prokopová 2021) S funkcí vychovatele je nadále spojena zvýšená administrativní zátěž při přípravě písemných podkladů pro opuštění věznice po jejich schválení ředitelem věznice. Jedná se o zajištění veškerých úkonů ve vězeňském informačním systému od vypracování návrhu až po jeho dokončení a také zápis do propustkových knížek pro konkrétní schválenou akci. Zároveň vychovatelé i v OV vedou zpravidla dvě aktivity programu zacházení (např. jazykový kurz, literární kroužek, kroužek aktivního životního stylu, finanční gramotnosti apod. (interní dokumentace OV, 2022)

V příloze č. 1 uvádím příklad týdenního časového rozvrhu aktivit programů zacházení - "Otevřená věznice". V příloze č. 2 je pro srovnání uveden příklad týdenního časového rozvrhu aktivit programu zacházení – oddělení výkonu trestu se středním stupněm zabezpečení věznice Jiřice.

5.3 Vzdělávací, speciálně výchovné, a volnočasové aktivity v OV

V této kapitole je zpracována analýza skladby programu zacházení s odsouzenými v OV, která se liší od programu zacházení v jiných odděleních svým obsahem, profilací a intenzitou odborného zacházení. Odsouzení zpravidla prochází během pobytu v OV celkem 3 etapami (fázemi). Zmíněnou adaptační fází a dále průběžnou a závěrečnou fází. Odsouzeným se stanovuje program výstupního, popř. standardního zacházení. V tzv. průběžné fázi je z hlediska plnění konkrétních cílů program zacházení zaměřen na níže uvedené oblasti:

- Zmapovat si oblast dluhů a oslovit věřitele.

„Problémy s dluhy jsou jedním z nejčastějších rizik v oblasti dynamických faktorů. Odsouzení ve většině případů si situaci nezvládnou adekvátně vyřešit sami. Při jednání s nimi je třeba zajistit nejen teoretické porozumění v oblasti finanční gramotnosti, ale pokusit se problém aktivně řešit již během nacházení se odsouzeného v exekuci.

- Úspěšně absolvovat program "3Z".

Program „Zastav se, zamysli se a změň se“ má odpovídající zaměření na myšlení a chování týkající se páchaní trestné činnosti a má za cíl ovlivnit chování odsouzeného takovým způsobem, aby se v budoucnu předešlo opakované trestné činnosti ze strany odsouzeného neboli recidivě. V OV je účast v programu povinná pro všechny odsouzené, kteří program v minulosti neabsolvovali a splňují všechna kritéria pro zařazení do programu.“ (Prokopová, 2021, s.45)

- Dle možností snižovat zjištěná rizika a posilovat protektivní faktory ve spolupráci se zaměstnanci věznice.

Odsouzení se učí za „doprovodu“ a podpory odborných zaměstnanců OV přijmout zodpovědnost za spáchání trestný čin a vytvářejí si efektivní vzorce pro řešení náročných životních situací.

- Zachovat si sociální vazby s blízkými osobami.

V případě plnění stanoveného programu zacházení a za podmínek dodržování veškerých norem výkonu trestu odnětí svobody, odsouzení mohou využívat institutu tzv. „volných návštěv“ (opuštění věznice až na 24 hodin v souvislosti s návštěvou) a přerušeni výkonu trestu odnětí svobody.

- Aktivně se zapojit do skupinového i individuálního stylu práce.

Veškeré aktivity s odsouzenými probíhají jak skupinově, tak individuálně. Je nutné, aby odsouzený mohl celý proces absolvovat a poté volně přešel do závěrečné fáze, kde absolvuje další povinné aktivity a konkrétní činnosti.

- Postupně si zvyšovat sociální kompetence pro řešení běžných i náročných životních situací.

Odsouzení se učí ve spolupráci s odbornými pracovníky OV uplatňovat získání dovedností a kompetencí při řešení nestandardních ale i běžných životních situací.

- Aktivní účastí ve vzdělávacích aktivitách čerpat nové vědomosti a informace.

Účast odsouzeného v programu je podmíněná aktivní účastí ve zvolených vzdělávacích aktivitách, absence nebo neaktivní přístup ze strany odsouzeného může vést k omezení nebo úplnému zrušení možnosti povolení opuštění věznice v souvislosti s návštěvou, nebo PT a v konečném důsledku i k vyřazení z programu OV.

- Zapojením do pracovních činností si upevňovat pracovní návyky.

Jak již bylo zmíněno, pracovní zařaditelnost odsouzeného je nezbytnou podmínkou pro možnost zařazení do programu OV, stejně tak i jeho další motivace prohlubovat již získané pracovní návyky a dovednosti, stejně jako motivace získávat další.

- Zachovat si návyky pro kvalitní trávení volného času prostřednictvím zapojení se do zájmových aktivit.

Jednou z odlišností programu zacházení s odsouzenými v OV s programem zacházení ve středním stupni zabezpečení je široká škála možností, jakým způsobem odsouzení mohou trávit svůj volný čas. Ve středním stupni zabezpečení pod pojmem účelné trávení volného času rozumíme především čtení, sledování televize, procházku ve vycházkovém dvoře věznice, občasnou návštěvu posilovny.

- Posilovat volní vlastnosti, zejména smysl pro zodpovědnost.

Ve spolupráci s odbornými zaměstnanci věznice jsou odsouzení vedeni k větší motivaci a větší zodpovědnosti při řešení běžných úkolů.

- Vyvarovat se konfliktnímu jednání ve vztahu ke svému okolí, řádně dodržovat normy upravující výkon trestu odnětí svobody.

Odsouzení jsou motivováni pro dodržování veškerých norem a pravidel stanovených pro VTOS, což se pak odráží například i v jejich možnosti opustit věznici v souvislosti s návštěvou, nebo

přerušením výkonu trestu.

Za hlavní cíl odborné intervence lze označit motivaci odsouzených k větší samostatnosti, odpovědnosti za řešení vlastních problémů a naplňování cílů programu zacházení. Pro odsouzené v OV jsou rovněž identifikována konkrétní opatření pro příslušné cíle. V rámci upevňování pracovních návyků jsou odsouzení zařazováni nejen na vhodná zaměstnání mimo věznici, ale každý odsouzený je přímo zapojen do práce v chovatelské zóně, pěstitelské zóně nebo v okrasné zahradě. (Prokopová 2021, interní dokumentace OV, Farkaš, Prokopova 2017-2021)

„Udržování stávajících nebo vytváření nových pracovních návyků zůstává jedním ze zásadních cílů pro opětovné začlenění odsouzených do společnosti po jejich propuštění.

Za účelem podpory prosociálního chování odsouzených účastníci programu OV postupně prochází standardizovaným skupinovým tréninkovým programem „Zastav se, zamysli se a změň se“. V rámci povinné vzdělávací činnosti pro odsouzené jsou realizovány kurzy právního minima, finanční gramotnosti. Tuto činnost má ve své kompetenci vybraný vychovatel OV a sociální pracovníce OV, která ve spolupráci s odsouzenými pracuje na řešení jejich dluhové problematiky. Odsouzení se mohou zúčastnit i dalších vzdělávacích kurzů dle navržených činností programu zacházení v OV (viz příloha), které pro ně již ale nejsou povinné. V průběžné a závěrečné fázi se odsouzení pravidelně věnují sebeobslužným aktivitám za účelem posílení své samostatnosti. Zároveň odsouzení mají možnost posilovat své prosociální vlastnosti a udržovat vztah s blízkými osobami formou povolených opuštění věznice v souvislosti s návštěvou nebo PT. V závěrečné fázi jsou povinni absolvovat kurz sociálně právní gramotnosti a kurz sebeprezentace, které v OV zajišťují sociální pracovníce a speciální pedagog.“ (Prokopova 2021, s.50-54)

Co se týká pravidelného posilování protektivních faktorů, volných vlastností, odpovědnosti a samostatnosti odsouzených, tak za tímto účelem jsou realizovány i opuštění věznice dle § 51/3, vyhlášky MS č. 345/1999 Sb.

Celkově bylo za rok 2021 odsouzeným v OV umožněno 286 opuštění věznice dle § 51/3 pro:

- osobní návštěvu zdravotnických zařízení, realizace zdravotní rehabilitace,
- osobní účast ve veřejně prospěšných pracovních činnostech v dislokaci věznice,
- realizace samostatných nákupů v obci Jiřice,
- zajištění dovozu krmiva v rámci činnosti v projektu „Farmový chov daňků,
- zajištění veterinární péče a vycházek se psy v rámci projektu TLAPKA V DLAN

Program zacházení jako celek se v OV rovněž skládá z pracovních, vzdělávacích, speciálně výchovných, zájmových (volnočasových) aktivit. Součástí programu zacházení je rovněž oblast utváření vnějších vztahů. Jelikož dle koncepce a celkové filozofie programu OV je zde povinná stoprocentní zaměstnanost všech odsouzených, kteří jsou zapojeni do programu, tak chci podrobněji

popsat vzdělávací, speciálně výchovné, zájmové (volnočasové) aktivity programu zacházení s odsouzenými v OV, ve kterých spatřuji největší odlišnost od programu zaházení v oddělení se středním stupněm zabezpečení. Zároveň je zapotřebí opětovně dodat, že odsouzení v OV mají do pracovních aktivit ještě zahrnutou práci v okrasné zahradě a pěstitelské zóně OV, kde účast je pro odsouzené povinna.

AKTIVITY V OV PRO ROK 2022 (celkový přehled, včetně pracovních aktivit, mimo určené pracoviště)

„práce v pěstitelské zóně – garant pedagog volného času

práce v chovatelské zóně – garant určený vychovatel OV

práce v okrasné zahradě – garant pedagog volného času

praktický kurz "šikovných rukou" – garant pedagog volného času

kurz finanční gramotnosti – garant sociální pracovnice

kurz sociálně právní gramotnosti – garant sociální pracovnice

kurz právního minima – garant určený vychovatel OV

rozšíření odborné způsobilosti (projekty) externisté (garant speciální pedagog; vedoucí OV)

kurz komunikace – určený vychovatel OV

kurz RJ pro začátečníky – garant určený vychovatel OV

kurz AJ pro začátečníky – garant určený vychovatel OV

kurz sebeprezentace – garant speciální pedagog

kurz PC gramotnosti – garant určený vychovatel OV

všeobecně vzdělávací kurz – garant určený vychovatel OV

sebeobslužné aktivity – garant určený vychovatel OV

diskuzní klub – garant určený vychovatel OV

program "3Z" - garant speciální pedagog + vedoucí OV

adiktologická intervence – externisté

terapeutická skupina – garant psycholog, vychovatel - terapeut OV

pastorační péče – garant vězeňský kaplan

relaxační techniky – garant psycholog OV

arteterapie – garant vychovatel - terapeut OV

psychosociální dovednosti – garant vychovatel - terapeut, psycholog OV

kroužek "aktivního" životního stylu – garant určený vychovatel OV

literární kroužek – garant určený vychovatel OV

dramatický kroužek – garant určený vychovatel OV

výtvarný kroužek – garant vychovatel - terapeut OV

hudební kroužek – garant určený vychovatel OV

doprovázení, ("case management") – odborní zaměstnanci OV

předvstupní odborná intervence – odborní zaměstnanci OV“ (Prokopova 2021, s.55)

Poslední, závěrečná fáze programu zaházení s odsouzenými v OV může být vnímána jako rekapitulace a posílení získaných kompetencí odsouzenými v průběhu svého pobytu v OV. S tím, že důraz je kladen na výrazné posílení protektivních faktorů, s prohloubením prosociálních kompetencí a získaných vzorců chování jako výrazných činitelů pro prevence recidivy.

Dle stanovené filozofie zaházení s odsouzenými v OV v závěrečné fázi programu odsouzení ve spolupráci s odbornými pracovníky OV plní cíle:

„• Vytvořit si "Osobní plán činnosti a nezbytných kroků pro dobu po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody".

Každý odsouzený v OV si vždy musí vypracovat individuální plán osobních cílů a nezbytných kroků na určitou dobu po propuštění, který poskytuje odsouzeným prostor i pro posouzení problémů a záležitostí, které již mají vyřešené během pobytu ve VTOS a které dosud ne. Odsouzení mají možnost naplánovat si postupné kroky směřující ke splnění cíle, co budou muset udělat, kde hledat další pomoc po propuštění ze VTOS, aby návrat do společnosti byl úspěšný.

• Zmapovat si možnosti pracovního uplatnění a ubytování v civilním životě

Již před propuštěním z výkonu trestu odnětí svobody odsouzení mají mít jasnou představu o svém budoucím pracovním uplatnění a pokud to potřebují, tak ve spolupráci s odbornými pracovníky OV se snaží kontaktováním zaměstnavatelů zajistit si pracovní uplatnění ihned po propuštění z výkonu trestu.

• Nadále posilovat sociální vazby s blízkými osobami

I v závěrečné fázi programu je pro odsouzené, především z psychologického hlediska, velice důležitá možnost kontaktu s blízkými osobami.

• Prohlubovat osvojené sociální kompetence a posilovat své protektivní faktory

V závěrečné fázi odsouzení prohlubují získané kompetence prosociálního chování a i nadále se snaží posilovat protektivní faktory.

• Zapojením do pracovních činností si nadále upevňovat pracovní návyky

V OV odsouzení mají možnost upevnit si nejen stávající pracovní návyky, ale i posílit i ty nově získané.

• Udržet stávající návyky pro kvalitní trávení volného času“ (Prokopova 2021, s.48-49)

V administrativní budově jsou realizaci aktivit programu zacházení využívány 2 multifunkční posluchárny vybavené stoly, židlemi, prezentační a promítací technikou, notebooky a 1 terapeutická místnost pro speciálně výchovné aktivity. V jedné z učeben je odsouzeným k dispozici i vězeňská

knihovna OV. Odsouzení mají možnost zapojovat se do sebeobslužných aktivit v jednotlivých ubytovnách. Každá z ubytoven odsouzených má plně vybavené kuchyně, včetně trouby, jídelního stolu, pračky, žehličky a úklidových prostředků. K venkovním plochám OV patří vybudovaná sportovní plocha pro fitness, prostor pro míčové hry a další určené plochy pro další sporty – stolní tenis, basketbal. V OV jsou i další zóny, do kterých zařazujeme pěstitelskou zónu a chovatelskou zónu. Součástí OV je i okrasná zahrada s jezírkem, která spolu s vybudovanou pergolou před ubytovnou č. 1 plní relaxační funkci. Po celou dobu trvání programu se odsouzení významnou mírou podílejí na zajišťování všech prací, které jsou důležité pro rozvoj těchto zón a estetizaci prostředí OV. (Farkaš, Prokopová, 2021)

Odsouzení kromě standardního zaměstnání mají možnost se zapojit do činností, které konzultují se zaměstnanci OV, mají možnost výsledek své práce využít v průběhu svého následujícího pobytu v OV a zároveň v případě kvalitně odvedené práce mít dobrý pocit, že něco zvládají vytvořit samostatně. „Odsouzení mohou též využít možnosti zapojit se do praktického kurzu „šikovných rukou“, který se řadí ke vzdělávacím aktivitám a je rovněž zaměřen na posílení a získání nových pracovních návyků a dovedností, potřebných pro muže v běžné domácnosti či v dílně. Kurz je veden pedagogem volného času a tematicky zahrnuje:

- Základní vybavení pro práci, použití pracovních nástrojů a náradí
- Základní pravidla BOZP, pravidla požární ochrany, zacházení s odpady a nebezpečnými látkami, používání ochranných pomůcek
- Základy práce se sklem
- Základy práce se dřevem
- Kutilství
- Drobné elektrikářské práce
- Základy zednické práce
- Opravy v domácnosti

K povinným vzdělávacím aktivitám programu zacházení dále patří již zmíněný: Kurz právního minima, kurz finanční gramotnosti, kurz sebeprezentace, a kurz sociálně právní gramotnosti.“ (Prokopova 2021, s.50-52)

V těchto kurzech odsouzení získávají základní znalosti v oblasti platných právních norem v ČR, učí se řešit dluhovou problematiku včetně případné exekuce, kdy ve spolupráci se sociální pracovníci OV se snaží svoje finanční závazky vyřešit již během svého pobytu v OV, s případným podáním návrhu na oddlužení. Zároveň jsou odsouzení jsou během kurzů obeznámeni se systémem poskytování sociálních dávek, práci probační a mediační služby a v neposlední řadě s pomocí poskytovanou osobám propuštěným ze VTOS různými nestátními organizacemi.

„Vychovatel – terapeut v OV zabezpečuje zejména oblast „case managementu“ a koučinku. Mimo povinné aktivity programu zacházení, ke vzdělávacím povinně volitelným aktivitám, a to bez ohledu v jaké fázi programu se aktuálně odsouzení nacházejí, patří zejména:

- kurz komunikace, - garant – určený vychovatel,
- kurz RJ pro začátečníky, - garant – určený vychovatel,
- kurz AJ pro začátečníky, - garant – určený vychovatel,
- kurz PC gramotnosti, - garant, - určený vychovatel,
- všeobecně vzdělávací kurz, - garant, - určený vychovatel.

K nepovinným speciálně výchovným aktivitám patří:

- diskuzní klub, - garant – určený vychovatel,
- adiktologická intervence – externisté,
- terapeutická skupina, - garant – vychovatel – terapeut + psycholog,
- pastorační péče, - garant – kaplan,
- relaxační techniky, - garant – psycholog,
- arteterapie, - garant – speciální pedagog,
- psychosociální dovednosti, - garant vychovatel – terapeut + psycholog.

K volnočasovým aktivitám v OV patří:

- kroužek "aktivního" životního stylu, - garant – určený vychovatel,
- literární kroužek, - garant – určený vychovatel,
- dramatický kroužek, - garant – určený vychovatel,
- výtvarný kroužek, - garant – vychovatel - terapeut,
- hudební kroužek, - garant – určený vychovatel.

Během svého pobytu v OV mají odsouzení rovněž možnost zúčastnit se reintegračních a dalších programů koncipovaných v souladu s metodikou a celkovou filozofií zacházení s odsouzenými v programu OV. Níže uvedené programy jsou řešeny ve spolupráci s externími subjekty.“ (Prokopova 2021, s.55)

Reintegrační program „VOL Život bez recidivy“

„Projekt je zaměřen na osoby ve VTOS a po propuštění. Rozpracovává výstupy z minulých projektů a společně se stakeholdery navrhuje program zaměstnanosti včetně zaměstnání jak ve VTOS, tak po propuštění. Doplnuje pilotní projekt Otevřená věznice Ministerstva spravedlnosti o rekvalifikace, pracovní a dluhové poradenství a zaměstnanost včetně postpenitenciární péče po propuštění.“ (<https://www.dpwork.cz/>)

Projekt „Pohovory nanečisto“

Pohovory nanečisto, tedy simulované pracovní pohovory zaměstnavatelů s uchazeči o zaměstnání (v případě OV jsou to odsouzení ve výkonu trestu odnětí svobody), mají za cíl posílit protektivní faktory odsouzených v oblastech sebe prezentace, sebe projevu, komunikačních dovedností. Zároveň je zde možnost seznámit zaměstnavatele s uchazeči o zaměstnání z řad odsouzených. (<https://www.rubikoncentrum.cz>)

Projekt „Building Bridges“

„*Building Bridges* je program, v němž se setkává skupina obětí zločinu se skupinou pachatelů a to za účelem „restorativního dialogu“ a učení se. Během kurzu mají oběti příležitost setkat se s „nesouvisejícími“ pachateli (tj. pachateli, kteří se nedopustili trestného činu přímo proti nim) a pomoci jim pochopit, jaký dopad opravdu má trestná činnost na oběti. Oběti tak mají příležitost vyprávět o svých zkušenostech s viktimizací, vyprávět příběh o zločinu, který proti nim byl spáchán, prožít určitou formu omluvy, účastnit se konstruktivního dialogu s pachateli, dojít k určité míře obnovy a uzdravení a získat emocionální podporu. Pachatelé, kteří se kurzu účastní, dostanou možnost porozumět tomu, jak jejich trestné jednání dopadá na ostatní, rozvíjet si větší empatii k obětem zločinu a změnit svůj pohled na své jednání v minulosti.“ (<https://mvs.cz/prirucka-projektu-building-bridges/>)

Projekt „Tlapka v dlani“

„Podstatou projektu je **zapojení vybraných vězňů, kteří nejsou agresivní a vykazují velmi dobré chování, do programu výchovy budoucích vodičích psů pro nevidomé.** V době výkonu trestu mu pod supervizí odborníka – koordinátora předávají základní návyky, socializují ho, učí poslušnosti, pečují o jeho základní potřeby, a hlavně mu umožňují **zakusit blízký vztah s člověkem.** Vkládají svou energii a schopnosti do výchovy psiho pomocníka, učí se zodpovědnosti, naplňují smysluplně svůj čas a částečně tak splácí svůj “dluh” společnosti. Ve chvíli, kdy se štěně vrací, aby mohlo dále pokračovat speciálním výcvikem ve škole, získávají zároveň velmi osobní zkušenost se ztrátou něčeho či spíše někoho velmi důležitého. Díky tomu si mohou uvědomit, jak obrovskou ztrátu v životech jiných lidí možná způsobili právě oni.“ (<https://www.vycvikvodcichpsu.cz/2019/08/tlapka-v-dlani-vychova-budoucich-vodicich-psu>)

6 Porovnání výchovné a odborné intervence, realizace a obsahu programu zacházení v oddělení se středním stupněm zabezpečení v porovnání s „Otevřenou Věznicí“

Již dávno je známo, že architektura budov ovlivňuje lidskou psychiku. Lidský mozek nenápadně ovlivňuje tvar budov a barvy. Stavby stejného typu, jednotvárné a vymalované v šedých tónech, vyvolávají v lidech smutek, zvyšují míru stresu, únavu, zhoršuje se i nálada. Vzhledem k vlivu architektury na duševní vlastnosti člověka je architektura jedním z aktivních faktorů utváření a rozvoje psychiky a duševních vlastností osob, jehož vliv není dosud pečlivě prozkoumán, ale je nepopiratelný. Americký architekt Louis Henry Sullivan tvrdil, že „architektura je umění, které člověka ovlivňuje nejpomaleji, ale nejpevněji“ (Е. В. Карпова, М. А. Мищенко, 2015, s.84)

Moderní humanitní vědy se zabývají otázkami na téma implementace procesů kontroly a moci ve vztahu k architektonickým formám a stylu veřejných budov. Francouzský filozof, historik Michel Foucault na příkladu politických technologií západní společnosti, ke kterým došlo během transformací přechodného období od feudalismu k novověku a moderní době, poznamenává, že hlavním trestem za spáchané zločiny je vězení, uvěznění. V materiálu "Dohlížet a trestat" (1975) M. Foucault zkoumá specifika emocí ovlivněných architekturou věznic, kasáren a továren na lidi kteří tam působí dlouhodobě. Vědec se domnívá, že styl a objemové kompoziční řešení té či oné veřejné budovy jsou schopni řídit lidské chování ve stylu „poslušnosti a podřízenosti“. (Фукко М. пер. с фр. В. Хаимова, 1999, s.64)

Ve svém základu je české vězenství postaveno na již celosvětově neuznávaném a evidentně nefunkčním totalitním modelu vězenství (přesněji řečeno, v případě ČR se jedná o zastaralý sovětský model), který prošel samozřejmě mnoha změnami k lepšímu, a v současné době se zakládá na moderní koncepci vězenství do roku 2025. Nicméně na architektuře samotných věznic se toho moc nezměnilo.

„Pro snížení recidivy a zvýšení humánnosti věznic je třeba součinnost mezi legislativou, přístupem personálu a architekturou.“ Andrea Seelich – architektka OV.

Celkově je projekt OV založen na co největší „humanizaci“ výkonu trestu a prostředí, ve kterém se vězni nacházejí hraje jednu ze zásadních rolí v procesu resocializace odsouzených osob. V OV nejde jen o jiný typ ubytování vězňů, kdy osoby ve VTOS jsou ubytovány v domkách o čtyřech pokojích každý, kde jsou k dispozici dvě koupelny v každém domku (po jedné koupelně na dva pokoje), ale i kompletně vybavená kuchyň, a společenská místnost. „Ubytovny OV z hlediska jejich architektonického řešení napomáhají ke snižování nežádoucích účinků věznění a v rámci psychologie prostředí plní i terapeutický prvek směrem k odsouzeným, neboť bylo zjištěno, že prostředí ubytoven OV i venkovních prostor pozitivně ovlivňovalo celkové chování samotných odsouzených i jejich

vzájemné mezilidské vztahy.“ (Farkaš, 2021) To ale nemá nic společného s klasickou „celou“, kde může být umístěno i 15 odsouzených najednou. Jde rovněž o venkovní prostředí, ve kterém se objekt OV nachází. Ubytovny pro odsouzené jsou projektované tak, že se nachází mezi vzrostlými stromy a z jedné strany hraničí s okrasnou zahradou OV a z druhé s oborou Věznice Jiřice, což navozuje jistý pocit odloučenosti od okolního světa, který do vězeňského zařízení určitě patří, nicméně zároveň dává odsouzeným určitý pocit klidu vesnického, venkovského prostředí. Odsouzení se rovněž aktivně zapojují do zvelebování venkovních prostor OV, kdy práce na čerstvém vzduchu, u které nejsou nijak popoháněni, nebo hlídáni, ale výsledek své práce mají tzv „na očích“, má též jistý terapeutický účinek. Velký pozitivní vliv na odsouzené má rovněž možnost pravidelného kontaktu s domácími a hospodářskými zvířaty. Jedná se o tzv. animal-associated therapy.

Pet – terapie je jednou z metod v rehabilitaci a psychoterapii. Boris Levinson začal vážně rozvíjet tento směr již v roce 1961. Lékař si všiml, že přítomnost psa pomáhá navázat kontakt s dítětem s autismem. Je známo, že zvířata pomáhají nebát se, například dětem, které se chystají podstoupit bolestivé procedury, jako jsou třeba injekce. I malé akvárium ve vestibulu kliniky nebo lékařského centra by už mělo trochu zmírnit strach. Pet terapie zahrnuje dvě oblasti. První je animal-associated therapy, tedy akce, které jsou zaměřeny na léčbu a pomoc: rozvoj motoriky, zotavení se z těžké nemoci, zmírnění příznaků duševního onemocnění a navázání kontaktu. Druhá se nazývá animal-associated activity, což je obecnější práce se zvířaty, jejímž cílem je vyvolat u pacientů pozitivní emoce. Pet terapie se rovněž používá v oblastech, které nesouvisejí s onemocněním, ale u kterých je pacient vystaven zvýšenému riziku rozvoje deprese. Zároveň, jak poznamenal Levinson před více než půl stoletím, zvířata pomáhají komunikovat s lidmi s různými neurologickými charakteristikami, například s autismem. A samozřejmě se zvířata používají k léčbě duševních poruch, od deprese po posttraumatickou stresovou poruchu.

Kromě již zmíněného projektu „Tlapka v dlaní“, kdy se odsouzení starají o svěřené psy, a kde se jedná o určitý druh canisterapie, odsouzení z OV se starají i o další zvířata, které se chovají jak v prostorách samotné OV (klokani, pávi, lama, slepice, krocani, králíci), ale rovněž se podílejí na chovu daňků, ovcí, jelenů a věnují se včelařství v blízké oboře Věznice Jiřice. Zde je třeba poznamenat, že odsouzení z oddělení se středním stupněm zabezpečení takové možnosti nemají. Jednak kvůli stavebně technickým, a bezpečnostním prvkům tzv. „klasické“ uzavřené části věznice, tak i kvůli skladbě programu zacházení. Odsouzení ze středního stupně zabezpečení stejné věznice (Jiřice), mají jen možnost v případě svého návrhu a po schválení odbornou komisí, být zařazeni na pracoviště „chov“, kde se též zúčastní pomocných prací spojených s chovem hospodářských zvířat, v prostorách obory věznice. Na toto pracoviště jsou ale přednostně schvalováni odsouzení z OV.

Vytváření podmínek pro větší samostatnost a způsobilost odsouzených v procesu přípravy na propuštění v programu OV je aplikováno na několika úrovních. Z hlediska dodržování

harmonogramu odsouzení nesou osobní odpovědnost za plánování jednotlivých činností a úkolů během dne, podle rozvrhu, který mají k dispozici. Každý odsouzený tedy nese osobní odpovědnost za včasnou přípravu a odchod do práce, účast v aktivitách programu zacházení dle týdenního rozvrhu aktivit, přítomnost na ubytovně během provádění početní prověrky stavu, úklidových prací a volnočasových aktivit. Odborný zásah zaměstnanců OV v části „case managementu“ a podpora ve vztahu k odsouzeným se řídí tzv. nedirektivním stylem, který odsouzeným umožňuje nejen získat vlastní představu o problémech, které mají být řešeny, ale také hledat si „svůj“ způsob řešení poté, co sami dokázali svůj problém pojmenovat. (Prokopova 2021, s.141)

Dalším zásadním rozdílem je samotné složení programu zacházení, jeho obsah a metody implementace v oddělení se středním stupněm zabezpečení a v programu OV.

Níže uvádím rozdíly programů zacházení u stejného odsouzeného, který byl nejdříve zařazen ve středním stupni zabezpečení Věznice Jiřice a později byl přerazen do nízkého stupně zabezpečení a následně zařazen do programu OV, ve stejné věznici.

Odsouzený XY ve středním stupni zabezpečení měl stanovené následující aktivity programu zacházení:

Pracovní aktivity

Práce pro zabezpečení každodenního provozu věznice (zpravidla se jedná o úklid prostor oddělení výkonu trestu, práce na určeném pracovišti dle zařazovací komise.

Vzdělávací aktivity

Samostudium norem VTOS, individuální sledování TV, čtení populární literatury.

Speciálně výchovné aktivity

Finanční gramotnost

Zájmové aktivity

Sportovní činnosti – rekreačně v rámci vycházek, stolní tenis

Odsouzený XY po svém zařazení do nízkého stupně zabezpečení měl stanovené následující aktivity programu zacházení:

Pracovní aktivity

Práce pro zabezpečení každodenního provozu věznice, práce na určeném pracovišti dle zařazovací komise, práce v okrasné zahradě, práce v chovatelské zóně.

Vzdělávací aktivity

Kurz finanční gramotnosti, kurz právního minima, kurz angličtiny.

Speciálně výchovné aktivity

Sebeobslužné aktivity, účast v Programu „3Z“

Zájmové aktivity

Kroužek aktivního životního stylu (zpravidla se jedná o sportovní aktivity v prostorách OV, kde odsouzení mají k dispozici vybavenou posilovnu, plochu pro míčové hry, stolní tenis), hudební kroužek (odsouzení v OV mají k dispozici hudební nástroje).

Zároveň pro zachování vazeb s blízkými odsouzený v OV využíval možnosti opuštění věznice v souvislosti s návštěvou. (Interní dokumentace OV)

Je zřejmé, že program zacházení, který byl odsouzenému stanoven ve středním stupni zabezpečení, se jeví jako zcela nedostatečný pro účinné působení na osobu ve VTOS ve smyslu možné resocializace a reedukace. Též je patrná absence účinných nástrojů pro přípravu osoby ve VTOS na podmínky života po propuštění. Stanovené aktivity programu zacházení, kromě zařazení odsouzeného na určené pracoviště mají spíše formální charakter a nemohou ani pozitivně ovlivnit chování odsouzeného, ani posílit protektivní faktory a tím připravit osobu na propuštění z výkonu trestu odnětí svobody.

Odsouzený po svém přeražení do OV se velmi rychle zadaptoval na nové podmínky výkonu trestu odnětí svobody, stanovený program zaházení začal aktivně plnit, rovněž se aktivně zapojoval do každodenního života v OV, s ochotou plnil přidělené práce v okrasné zahradě a chovatelské zóně. Ze své vlastní iniciativy si jako povinně volitelnou aktivitu zvolil kurz anglického jazyka, kde rovněž vykazuje zájem o témata a je aktivní. Odsouzený rovněž využívá doprovázení ze strany sociální pracovnice, má zmapovanou oblast svých finančních závazků, které již začal plnit ze své pracovní odměny. Zároveň odsouzený navázal spolupráci s organizací VOLONTÉ CZECH o.p.s., která je mimo jiné nápomocná odsouzeným v komunikaci s exekutorem, nebo s případnou žádostí o oddlužení. V průběhu svého pobytu v OV odsouzený též využívá doprovázení ze strany vychovatele – terapeuta, a psychologa OV.

Program zacházení v OV je orientován na skutečné a konkrétní problémy vězňených osob. Důraz je kladen na kontinuální individuální doprovázení osob ve výkonu trestu odnětí svobody spíše sociálního charakteru, které je zaměřené na řešení vnějších příčin recidivy trestných činů. Tudíž jedná se o poskytování cílené pomoci osobám, které mají problémy s bydlením, vzděláním, prací, závislostí.

Hlavní faktory, na kterých závisí úspěch procesu resocializace jsou jistota bydlení, zaměstnání a motivace odsouzených k pozitivním změnám ve svém životě, což jsou základní cíle programu zacházení s odsouzenými v OV. Posledních měsících před svým propuštěním z VTOS odsouzení v OV ve stanovených aktivitách programu zacházení čerpají znalosti a získávají návyky s důrazem na rozvoj jejich sociálních dovedností, osobních kompetencí a finanční gramotnosti. Autor této práce byl osobně svědkem toho, kdy z jedince, který byl přeražen do VTOS jako velice nejistý sám sebou a svým budoucím životem, v době svého propuštění ze VTOS již měl sestaven ve spolupráci

s pracovníky OV osobní plán činností pro dobu po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody a působil zcela klidným a vyrovnaným dojmem.

7 Shrnutí

Práci odborných zaměstnanců OV s odsouzenými lze vnímat jako práci tzv. sociálního pedagoga jevící zároveň známky náplně práce sociálního i pastoračního pracovníka. Navíc jak již bylo uvedeno, vězeňská služba se samozřejmě stará o duchovní svět odsouzených, nicméně ne vždy se o osobu ve VTOS se stará duchovní té nebo jiné církve. Lze říci, že uzdravení neboli normální, zdravé fungování společnosti není možné bez toho, aby jedinci, ze kterých se tato společnost skládá, fungovali v souladu s normami, které jsou v této společnosti přijaté. „Trpí-li jeden úd, trpí spolu s ním všechny. A dochází-li slávy jeden úd, všechny se radují spolu s ním. Vy jste tělo Kristovo, a každý z vás je jedním z jeho údů (1 K 12, 26–27). (biblenet.cz | bible online | český ekumenický překlad, bible kralická)

Resocializaci odsouzených v mnoha ohledech komplikuje nemožnost změny negativního sociálního prostředí, jakož i komplex faktorů spojených s trestem ve formě odnětí svobody, zejména nucená izolace od společnosti, přísná regulace chování ve všech sférách života odsouzené osoby. Pro dosažení tohoto cíle (resocializace) je nutné řešit takové problémy, jako je sociální adaptace odsouzených v době výkonu trestu v nápravných zařízeních a poskytování propuštěným z výkonu trestu odnětí svobody, adekvátní postpenitenciární pomoci. Sociální adaptace odsouzených k výkonu trestu odnětí svobody má být podporována společensky užitečnou prací, získání všeobecného vzdělání, vysokoškolského vzdělání, odborné přípravy, stejně jako udržování komunikace s vnějším světem.

Tedy proces výkonu (vykonávání) trestu ve formě odnětí svobody musí být podřízen hlavnímu úkolu – přípravě odsouzených na život na svobodě, což je v podmínkách izolace dosti obtížné. Problematika sociální rehabilitace osob propuštěných z vězení, jejich reintegrace do společnosti, přímo závisí na účinnosti resocializace a sociální adaptace v době výkonu trestu, a proto jsou indikátorem míry recidivy. Je jasné, že tato problematika vyžaduje vedení informační osvěty, protože společnost v současné době není připravena chápat důležitost problému integrace odsouzených do společnosti, jejich adaptace na život na svobodě.

Vzhledem k těmto okolnostem je důležitý rozvoj moderních mechanismů a prostředků resocializace odsouzených, které zajišťují nejen proces rozvoje osobnosti odsouzeného, ale přispívají i k utváření modelu chování, nezbytného pro jeho následné úspěšné sociální začlenění do společnosti. Resocializace odsouzeného probíhá pod vlivem určitých subjektů. Patří sem systém výkonu trestu, rodina, práce, sdělovací prostředky, kultura, náboženství, školství, instituce sociální ochrany a občanská společnost. Aspekt vzdělávání odsouzených si zaslouží zvláštní pozornost v diskurzu studia pozitivního vlivu vyššího odborného vzdělávání na osobnost odsouzeného. To je dáno tím, že přes veškerou rozmanitost opatření k nápravě odsouzených jsou neúčinná a nesplňují požadavky moderní

společnosti. Většina moderních výzkumů se přitom zaměřuje na vzdělávací technologie resocializace mladistvých odsouzených, přičemž ignoruje důležitost vzdělávacího procesu dospělých vězňů.

Při hodnocení realizace programu zacházení v OV v podmínkách českého vězeňského systému se zdá, že takový způsob realizace dává odsouzeným dostatek prostoru, „aby získali více než jen náhled k jejich dosavadnímu způsobu života, ale zároveň jim umožňuje využívat nabyté znalosti a dovednosti vytvářet efektivní strategie pro řešení obtížných životních situací již během jejich pobytu ve vězení.“ (Prokopova 2021, s.142)

8 Závěr

Moderní společnost je ve stavu vážné transformace, takže je nutné dosáhnout dynamické socializace. Prosté vnější přizpůsobení (adaptace) převládajícím hodnotám a vzorcům chování se ukazuje jako nedostatečné. Zároveň je žádoucí, aby se odsouzený snažil zvyknout si na některé pro něj nové sociální role a našel nové životní postoje. Cíl nápravy zločince, jeho resocializace a příprava na budoucí život po propuštění jsou podle mého názoru úkoly spíše humanistického významu. Teorie a praxe nápravy a resocializace tedy musí mít potřebnou výchovnou koncepci s přihlédnutím k tomu, že zbavení svobody samo objektivně neformuje, ale ničí osobnost, že převýchova je nemožná bez osobní odpovědnosti. Aby se moderní vězeňské ústavy staly institucemi pro nápravu a resocializaci zločinců, musí být samy resocializovány.

Z hlediska uvedení projektu OV do běžné praxe se model zacházení s osobami ve VTOS, tak jak byl nastaven, jeví jako reálný a funkční. Je však třeba vzít v úvahu skutečnost, že není možné přinutit člověka, aby byl šťastný a také není možné přinutit člověka, aby se stal plnohodnotným členem společnosti, dodržoval zákony, pracoval poctivě, nechce-li. Nelze přeceňovat možnosti vztahující se k opatřením směřujícím k resocializaci odsouzených, neboť za svůj život může převzít zodpovědnost pouze odsouzený. Bez jeho účasti bude veškeré úsilí státu a společnosti marné.

Člověk má tendenci přizpůsobit se tomu prostředí, jehož sociální pozice se shodují s jeho vlastními. Proto je pro úspěšnou resocializaci osob ve výkonu trestu odnětí svobody důležité, aby odsouzený viděl výhody a výsledky svého chování, které by bylo v souladu s normativními akty společnosti, ve které se bude nacházet po výkonu trestu odnětí svobody.

Nicméně i když je ještě brzo pro celkové vyhodnocení toho, jaký přesně vliv má na odsouzené program zacházení v OV, lze již s jistotou konstatovat, že dle statistiky OV jen 7,98 % odsouzených z celkového počtu 114, kteří byli ke dni 24. 5. 2021 již z OV propuštěni na svobodu, se dopustilo recidivy, tj. znovu spáchalo trestnou činnost, což je v porovnání se statistickými údaji celorepublikové recidivy nezanedbatelný výsledek svědčící o funkčnosti programu a celkové koncepci OV v porovnání s programem zacházení s osobami ve VTOS v tzv. „klasické“ věznici.

Zároveň na závěr bych rád uvedl, že ačkoliv to vyloženě nesouvisí s odlišností nebo inovativním přístupem k realizaci programu zacházení s odsouzenými v OV, nelze ovšem zapomínat na důležitou roli postpenitenciární péče, jako jedné ze složek procesu resocializace jedince po výkonu trestu odnětí svobody. Odsouzený, který získá při správné realizaci programu zacházení ve VTOS určité návyky, znalosti a dovednosti, potřebuje systematické a kontinuální doprovázení i po určitou dobu po svém propuštění ze VTOS. Tudíž by měla ve větší míře fungovat i spolupráce mezi Probační a mediační službou ČR, výstupními oddíly a neziskovými organizacemi, které se pomoci osobám propuštěným z VTOS dále zabývají. Postpenitenciární pomoc má zahrnovat soubor úkonů k přípravě odsouzeného na propuštění, jak již v době VTOS (předpříprava - udržování a upevňování společensky užitečných

vazeb s vnějším světem, získání povinného všeobecného, odborného vzdělání a přípravy), tak po propuštění z VTOS, kdy takové působení má být zaměřeno především na konsolidaci pozitivních výsledků nápravného působení, pomoc při adaptaci na měnící se sociální podmínky a v případě potřeby sociální pomoc při hledání práce a zajištění ubytování. Neméně důležitá část by měla být věnována i řešení dluhové problematiky a dle potřeby prevenci závislostního chování např. ambulantní formou.

Seznam použitých informačních zdrojů:

- BAREŠ Pavel a Jiří MERTL, 2018. *Zaměstnávání osob ve výkonu a po výkonu trestu odnětí svobody a přístup zaměstnavatelů k těmto osobám*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí [cit. 2022-04-10]. Dostupné z: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_441.pdf
- BAREŠ, P. Rodinná situace v práci institucí věnujících se penitenciární a postpenitenciární péči. Praha: VÚPSV, 2018. ISBN 978-80-7416-324-1.
- BIEDERMANOVÁ, E., PETRAS, M. Možnosti a problémy resocializace vězňů, účinnost programů zacházení. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2011. ISBN 978-80-7338-115-8.
- BLAŽEK, P., FISCHER, S. a J. ŠKODA. Delikvence: analýza produktů činnosti delikventní subkultury jako diagnostický a resocializační nástroj. Praha: Grada, 2019. 156 s. ISBN 978-80-271-2013-0.
- CpKP, 2017. *Popis potřeb osob ohrožených výkonem trestu odnětí svobody*. Centrum pro komunitní práci. [cit. 2022-04-10] Dostupné z: http://www.cpkp.cz/index.php/component/joomdoc/dokumenty%20CpKP%20ST%C4%8C/VTOS/VTOS_p opis%20potreb%20osob%20ohrozenych%20vykonem%20trestu_2018.pdf/stahnout
- ČERNÍKOVÁ, V. a kol. Postpenitenciární péče: aktuální otázky. Hodonín: Evropský ústav práva a soudního inženýrství, 2016. 121 s. ISBN 978-80-906601-0-6.
- ČERNÍKOVÁ, V. a kol. Sociální ochrana: terciární prevence, její možnosti a limity. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008. ISBN 978-80-7380-138-0.
- DRAHÝ, F. et.al. SARPO Charakteristiky odsouzených v českých věznicích. Praha: Vězeňská služba ČR, 2018. 150 s. ISBN 978-80-270-5197-7.
- Evropská vězeňská pravidla. Doporučení Rec (2006) 2. Výboru ministrů členskými státy Rady Evropy k Evropským vězeňským pravidlům.
- FARKAŠ, R. a PROKOPOVÁ, H. „Pilotní projekt zacházení v Otevřené věznici“. Interní materiál VS ČR, 2017
- FISCHER, S., RABOCH, J. & ŽUKOV, I. Analýza struktury hodnot a potřeb odsouzených v průběhu uvěznění. *Československá psychologie*, 2008, vol. 52, no. 4, p. 388-396.
- FISCHER, S. a J. ŠKODA. Sociální patologie. Analýza příčin a možností ovlivňování závažných sociálně patologických jevů. Praha: Grada, 2009. 224 s. ISBN 978-80-247-2781-3.
- FISCHER, S. a J. VETEŠKA. Překážky resocializace v penitenciární praxi z hlediska psychologie a andragogiky – výsledky longitudinálního výzkumného šetření. In VETEŠKA, J. (ed.) *Vzdělávání dospělých 2018 – transformace v éře digitalizace a umělé inteligence = Adult Education 2018 – transformation in the era of digitization and artificial intelligence: proceedings of the 8th International Adult Education Conference, 11-12th December 2018 Prague*. Praha: Česká andragogická společnost, 2019, ISBN 978-80-906894-4-2. ISSN 2571-3841.
- FIKFAK, A et al. 2016: The contemporary model of prison architecture: Spatial response to the re-socialization programme, *Spatium*1(34):27-34, DOI: [10.2298/SPAT1534027F](https://doi.org/10.2298/SPAT1534027F)
- FOUCAULT, M. Надзирать и наказывать. Рождение тюрьмы / Пер. с фр. В. Наумова под ред. И.

- Борисовой. — М.: Ad Marginem, 1999
- FRANK, Jan, 2008. Propuštění vězni v pasti problémů resocializace. *České vězeňství* [online]. 2008(2), Dostupné z: <https://www.vscr.cz/wp-content/uploads/2017/03/cv02-2008.pdf>
- FROMM, Erich. Anatomie lidské destruktivity, 1997, NLN - Nakladatelství Lidové noviny, ISBN: 80-7106-232-4
- GALTUNG, J. The social functions of a prison, *Social Problems*, Volume 6, 1958, Dostupné z: <https://academic.oup.com/socpro/article-abstract/6/2/127/1641268?redirectedFrom=fulltext>
- ISINA, A.Z. Психологический Фактор – Как Основа Восприятия Архитектурного Пространства [Текст] / «Архитектон: известия вузов» № 34 - Приложение Июль 2011.
- INCIARDI, J. A. Trestní spravedlnost. Ústavní principy trestního práva, trestního řádu a nápravné výchovy. Praha: Victoria Publishing, 1994. 797 s. ISBN 80-85605-30-9.
- JIRIČKA, V. & KEJŘOVÁ, K. (eds.). Úvod do zkoumání efektivity intervenčních programů v českých věznicích II. Praha: Vězeňská služba České republiky, 2015.
- KARPOVA, E.V, MISCHENKO, M.A., Влияние Архитектурной Среды На Психологическое Состояние Человека, ВЕСТНИК АЛТГТУ им. И.И. Ползунова – 2015 – №1-2.
- Koncepce vězeňství do roku 2025 [online], 2017. 2017: Ministerstvo spravedlnosti ČR. Dostupné z: https://www.vscr.cz/wp-content/uploads/2017/06/Koncepce_vezensvtvi.pdf
- KUJEVSKÁ, Lenka, DUNDROVÁ, Martina, 2012, Penitenciární sociální práce před propuštěním odsouzeného na svobodu. Dostupné z: <https://socialniprace.cz/online-clanky/penitenciarni-socialni-prace-pred-propustenim-odsouzeneho-na-svobodu/>
- MAREK, Jakub, Aleš STRNAD a Lucie HOTOVCOVÁ, 2012. Bezdomovectví: v kontextu ambulantních sociálních služeb. 1. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0090-1.
- MERTL, Jiří a Pavel BAREŠ. Zaměstnávání osob ve výkonu a po výkonu trestu odnětí svobody a přístup zaměstnavatelů k těmto osobám. Praha: VÚPSV, 2018. ISBN 978-80-7416-323-4.
- MERTL, Jiří a Pavel BAREŠ. Sociální podnikání v České republice: explorace (re)integračního potenciálu sociálních podniků u marginalizovaných osob s ohledem na propuštěné z výkonu trestu odnětí svobody. Praha: VÚPSV, 2019. ISBN 978-80-7416-347-0.
- NETÍK, Karel, Stanislav HÁJEK a Daria NETÍKOVÁ, 1997. *Psychologie v právu: úvod do forenzní psychologie*. Praha: C.H. Beck. Beckova skripta. ISBN 80-717-9177-6.
- NOVÁK, Petr, Tereza RASZKOVÁ a Petra ZHRÍVALOVÁ, 2019. Multidisciplinární pohled na proces přípravy reintegrace odsouzených ve výstupních oddílech v českém penitenciárním prostředí. *Czech & Slovak Social Work / Sociální Práce / Sociálna Práca* [online]. ISSN 12136204.
- OUŘEDNÍČKOVÁ, Lenka. Interview. In: *Host Lucie Výborné* [online]. Rozhlas, Radiožurnál, 2. červen 2019,
- PROKOPOVÁ, Hana, RIGORÓZNÍ PRÁCE Nové přístupy v penitenciární péči – model Otevřené věznice Jiřice, 2021.
- SOCHŮREK, Jan, Úvod do základů psychologie, penologie, a viktimologie, Institut vzdělávání VS ČR, Stráž pod Ralskem, 2009

VÝBORNÁ, Lucie. 2019. Dostupné z: https://radiozurnal.rozhlas.cz/i-vezni-maji-mit-sanci-zacit-znovu-ale-system-jim-v-tom-zabranuje-rika-lenka-7955441?fbclid=IwAR0wiAbzvJPCimBfQmJl8LV-rSWJyEL_aLxxoFWP74C9S-cKBz8AF6GxzI0

VÁLKOVÁ, Helena, Aktuální otázky vězeňství, Vydání první. - Praha : Policejní akademie České republiky, 2014. ISBN 978-80-7251-426-7

VÁGNEROVÁ, Marie, Jakub MAREK a Ladislav CSÉMY, 2018. Bezdomovectví ve středním věku: příčiny, souvislosti a perspektivy. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246- 4054-9.

VETEŠKA, Jaroslav, Ilja ŽUKOV a Slavomil FISCHER, 2017. Uvěznění a rozvoj nežádoucích obranných mechanismů jako problém pro resocializaci. Česká a Slovenská Psychiatrie [online]. ISSN 12120383.

VETEŠKA, J. Možnosti a specifika resocializace odsouzených. Sociální a duchovní revue, roč. VIII, 2017, č. 3, s. 35–45. ISSN 1338-290X

Webové stránky : <https://www.vscr.cz/sekce>, <http://www.edu.helsinki.org.ua> , <http://www.okp-elpis.pl>, <https://www.dpwork.cz/>, <https://www.rubikoncentrum.cz>, <https://mvs.cz/prirucka-projektu-building-bridges/>, <https://www.vycvikvodicichpsu.cz/2019/08/tlapka-v-dlani-vychova-budoucich-vodicich-psu>, <https://justice.cz/documents>, <https://rvp.cz/>, <https://cs.wikipedia.org/>, biblenet.cz | [bible online](http://bibleonline.cz) | [český ekumenický překlad](http://ceskyekumenicky.prekklad.cz), [bible kralická](http://biblekralicka.cz), <https://www.irozhlas.cz/>

Právní předpisy ČR

Vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 109/1994 Sb., kterou se vydává Řád výkonu vazby.

Vyhláška Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává Řád výkonu trestu.

Zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů.

Zákon č. 129/2008 Sb., o výkonu zabezpečovací detence a o změně některých souvisejících zákonů.

Interní předpisy VS ČR

Sbírka nařízení generálního ředitele Vězeňské služby ČR, ročník 2013, nařízení č. 68 o činnosti výstupních oddělení. 12 s.

Sbírka nařízení generálního ředitele Vězeňské služby ČR, ročník 2016, nařízení č. 5 o zaměstnancích a příslušnících Vězeňské služby ČR zabezpečujících výkon vazby, výkon trestu odnětí svobody a výkon zabezpečovací detence. 59 s.

Sbírka nařízení generálního ředitele Vězeňské služby ČR, ročník 2019, nařízení č. 13, kterým se stanoví minimální standardy pro tvorbu a realizaci standardizovaných programů ve výkonu trestu odnětí svobody. 22 s.

Vnitřní řád pro odsouzené Věznice Jiřice (“Otevřená věznice“). Interní materiál Věznice Jiřice,

2018, 23 s.

Právní předpisy EU

Doporučení Rec (2006) 2 – Výboru ministrů členskými státy Rady Evropy k Evropským vězeňským pravidlům.

Seznam zkratk:

OV Otevřená věznice Jiřice

VTOS výkon trestu odnětí svobody

PZ program zacházení

SARPO Souhrnná analýza rizik a potřeb odsouzených

VSČR Vězeňská služba České republiky

Přílohová část

Příloha č. 1

Týdenní plán aktivit programu zacházení s odsouzenými v OV – oddělení s nízkým stupněm zabezpečení Věznice Jiřice

Příloha č. 2

Týdenní plán aktivit programu zacházení s odsouzenými v oddělení se středním stupněm zabezpečení Věznice Jiřice.